

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

**Мовленнєва підготовка дітей дошкільного віку з первинним
недорозвитком мовлення до школи в умовах дистанційного
навчання**

**Кваліфікаційна робота (проєкт)
на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”**

Виконала: здобувачка 2 курсу 291-м групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Спеціалізації 016.01 Логопедія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Логопедія
Татарська Аліна Андріївна

Керівник: канд. пед.наук, доцентка **Ільїна Н.В.**

Рецензентка: кандидатка пед. наук, доцентка
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти і
реабілітації ДЗ “Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського” **Галущенко В.І.**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПЕРВИННИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	8
1.1. Мовленнєва підготовка як складова загальної підготовки до школи	8
1.2. Особливості опанування мовленнєвою та комунікативною компетентностями дошкільниками з первинним недорозвитком мовлення (загальним недорозвитком мовлення)	15
1.3. Можливості здійснення корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками з порушеннями мовлення в дистанційній формі	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ КОМПОНЕНТІВ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПЕРВИННИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО ШКОЛИ	23
2.1. Методичні засади організації експериментального дослідження ..	23
2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту	34
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПЕРВИННИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	44
3.1. Науково-теоретичне обґрунтування системи логопедичної роботи з мовленнєвою підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі	44
3.2. Система логопедичної роботи з мовленнєвою підготовки дітей старшого дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення до навчання в школі в умовах дистанційного навчання	47
3.3. Результати контрольного експерименту	63
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування у дошкільників готовності до опанування у подальшому загальнонавчальними уміннями та навичками є одним із пріоритетних завдань системи дошкільної освіти. Специфіка навчальної роботи, порівняно з практичною діяльністю, визначається процесом отримання знань та розвитком умінь і навичок. Коли дитина сприймає навчальну мету, вона має усвідомити інформацію, її обробити та використати для вирішення поставленого завдання. Результативність вирішення навчальних проблем та рівень засвоєння матеріалу безпосередньо пов'язані з рівнем мовленнєвого розвитку дитини. Крім того, численні дослідження у галузі дошкільної педагогіки та логопедії підкреслюють важливість мовленнєвої підготовки дитини до школи. При цьому науковці (А.Богуш, К.Крутій, Н.Ільїна, Н.Кабельнікова, Н.Пахомова, О.Ревуцька, Н.Савінова, В.Тарасун, В.Тищенко, М.Шеремет та ін.) сходяться на думці, що успішність навчання безпосередньо залежить від рівня розвитку всіх компонентів мовлення: фонетичного, фонологічного, лексичного, граматичного. Це зумовлено тим, що адекватне засвоєння та використання навчального матеріалу, уміння давати вичерпні відповіді, висловлювати свою думку та робити висновки потребують високого ступеня опанування мовою та мовленням на практичному рівні.

Таким чином, можна стверджувати, що мовленнєвий розвиток є фундаментальною основою для засвоєння освітніх галузей особливо на початкових етапах та для успішної адаптації до навчання у закладі загальної середньої освіти.

Особливої значущості проблема мовленнєвої підготовки набуває для дітей із первинними формами недорозвитку мовлення, зокрема загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), оскільки, як засвідчує практика, кількість дітей з таким видом мовленнєвого дизонтогенезу, які вступають у заклади загальної середньої освіти в останні роки збільшується. Так тенденція з

одного боку пов'язана з подіями в Україні та труднощами отримання систематичної корекційно-розвиткової допомоги дітьми, родини яких були вимушено переміщені, а з іншого боку, недооціненням проблеми з боку батьків, які перекладають відповідальність за навчальні досягнення на педагогів закладів освіти.

Дослідженнями українських науковців: К.Зелінської-Любченко, Н.Кабельнікової, Ю.Коломієць, С.Корнєва, О.Ласточкиної, Л.Малинович, І.Мартиненко, Н.Мурашко, Н.Пахомової, Ю.Рібцун, Л.Трофименко та ін. доведено, що мовлення дітей дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення має специфічні характеристики: порушення звуковимовної сторони, труднощі фонематичного сприйняття та аналізу, обмеженість словникового запасу та труднощі актуалізації слів, аграматизми під час побудови зв'язних висловлювань та здійснення операцій словотворення, зниження мовленнєвої активності, що у подальшому призводять до значних утруднень в сприйнятті та розумінні, а також у відтворенні навчального матеріалу не тільки під час опанування грамотою та вивчення мовно-літературної освітньої галузі, а й засвоєнні типової освітньої програми в цілому.

Тому на сьогодні постає необхідність пошуку та впровадження нових підходів до організації логопедичної допомоги дітям з первинним недорозвитком мовлення на етапі здобуття ними дошкільної освіти з метою максимально оптимальної їх підготовки до школи з використанням дистанційної форми навчання, як альтернативної або додаткової до очного формату. Використання віддалених форм логокорекційної роботи, на думку І.Баранець, Н.Бірченко, Ю.Есько, Г.Коваль, А.Коломоєць, Л.Луценко, Л.Молінович, Н.Квітка, Н.Пахомової, О.Шелевер, В.Фізер та ін., дозволяє забезпечити неперервність корекційно-розвиткового навчання, більш активно залучити батьків в освітньо-корекційний процес, підвищити мотивацію дітей до подолання мовленнєвих порушень, а також більш урізноманітнити

логопедичну роботу за рахунок використання різноманітного наочного матеріалу та здійснення полісенсорного впливу на дітей.

Актуальність зазначеної проблеми та необхідність її практичного вирішення зумовили вибір теми магістерського дослідження: «Мовленнєва підготовка дітей дошкільного віку з первинним недорозвитком мовлення до школи в умовах дистанційного навчання».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана у межах науково-дослідної теми кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Технології корекційно-розвиткової, абілітаційної та реабілітаційної роботи в системі спеціальної та інклюзивної освіти в умовах сучасних викликів суспільства» (0124U004367 від 11.10.2024.).

Мета дослідження – розробити та апробувати систему мовленнєвої підготовки дітей з первинним недорозвитком мовлення до школи в умовах дистанційного навчання.

Завдання дослідження:

1. Зробити аналіз літературних джерел та досвіду роботи логопедів-практиків з окресленої проблеми
2. Вивчити зміст мовленнєвої підготовки як складової комплексної готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі.
3. Розкрити особливості мовленнєвого розвитку дітей з первинним недорозвитком мовлення.
4. Експериментально дослідити рівень мовленнєвої підготовки у дітей старшого дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення.
5. Розробити систему мовленнєвої підготовки дошкільників з первинним недорозвитком мовлення в умовах дистанційного навчання та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес підготовки дошкільників із первинним недорозвитком мовлення до навчання у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – система мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення (загальним недорозвитком мовлення) в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення та аналіз літературних джерел та досвіду роботи логопедів-практиків для окреслення стану дослідження окремих аспектів проблеми мовленнєвої підготовки дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку до школи; *емпіричні:* спостереження, констатувальний, формувальний та контрольний експеримент, спрямовані на виявлення рівня мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення; *статистичні:* використання методів математичної статистики з метою кількісної та якісної обробки результатів експерименту.

Елементи наукової новизни дослідження. Науково-теоретично *обґрунтовано* необхідність систематичної, безперервної комплексної освітньо-корекційної та логопедичної роботи щодо мовленнєвої підготовки дошкільників з первинним недорозвитком мовлення до навчання у школі; *уточнено* поняття «мовленнєва підготовка» та «мовленнєва готовність» дітей до шкільного навчання; *подальшого розвитку* набули положення про доцільність та ефективність використання дистанційних форм корекційно-розвиткової роботи в системі мовленнєвої підготовки до школи дітей із первинним недорозвитком мовлення.

Практичне значення дослідження. Представлені у магістерській роботі результати: можуть уявляти інтерес для вихователів та логопедів закладів дошкільної освіти; бути впроваджені в освітньо-корекційний процес спеціальної логопедичної групи; використані майбутніми логопедами під час підготовки наукових робіт, публікацій з проблем мовленнєвої підготовки дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку до навчання у школі.

Апробація дослідження. За результатами проведеного дослідження опубліковано статті:

1. Особливості мовленнєвої готовності старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до здобуття початкової освіти. *Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових викликів суспільства: збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 14-15 травня 2025 р.* / Міністерство освіти і науки України, Херсонський державний університет [та ін.]. / за заг. ред. Л.Є. Петухової, О.В.Саган, Н.І. Сидоренко, А.С.Бальохи, Н.М.Борисенко. Івано-Франківськ, 2025. С.213-216.

2. Використання інноваційних технологій у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Зб.матеріалів XII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації»*, м.Суми 10 грудня 2024 року. С. 29-32.

3. Сучасні підходи до підготовки дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання у закладі загальної середньої освіти. *Impact of Artificial Intelligence and Other Technologies on Sustainable Development.* Зб.мат. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро 18-19 грудня 2024 року. С. 148-150.

4. Особливості розвитку мовної здатності у дошкільників з первинним тотальним недорозвитком мовлення. *Проблеми реабілітації: Збірник наукових праць* / редколегія О.Ф.Форостян та ін. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. С. 151-156.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПЕРВИННИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Мовленнєва підготовка як складова загальної підготовки до школи

Питання підготовки дітей до навчання в школі завжди було ключовим для системи дошкільної освіти.

У Державному стандарті дошкільної освіти (редакція 2021 року) одним із освітніх напрямів в інваріантній частині виділяється «Мовлення дитини» [29], який спрямовано на формування основних компетентностей, зокрема мовленнєвої та комунікативної.

Під поняттям «мовленнєва компетентність» в стандарті зазначається: «...здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів. Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежності взаємозумовленість..» [29]

Комунікативна компетентність характеризується як: «..здатність дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію.» [29]

Порівняльний аспект результатів формування зазначених компетентностей у дошкільників подано у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Порівняльний аналіз результатів навчання щодо мовленнєвої та комунікативної компетентностей [29]

Результати навчання	Мовленнєва компетентність	Комунікативна компетентність
Сформовані знання	Розуміє, що в Україні українська мова є державною, усвідомлює звуковий склад рідної мови, спираючись на розвинений фонематичний слух і мовленнєве дихання. Має збалансований запас слів із різних освітніх напрямів, що дає змогу добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення; знає і називає ознаки, якості, властивості предметів, явища, події. У словнику наявні слова всіх частин мови, різного типу творення, слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; фразеологічні звороти; знає прислів'я, і приказки, утішки, загадки, скоромовки, форми звертання до дорослих і дітей. Має елементарні знання норм культури мовлення (привітання, прохання, вибачення, подяка, комплімент тощо).	Знає і володіє етикетними комунікативними формулами (привітання, звертання, прохання, висловлення подяки, вибачення тощо); різні форми мовленнєвих висловлювань відповідно до ситуацій. Має початкові уявлення про способи, переваги і недоліки цифрової комунікації.
Сформовані навички	Ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити виразно і правильно, чітко промовляючи звуки і слова відповідно до орфоепічних норм української мови; регулює дихання і темп у процесі мовлення; володіє силою, висотою, тембром голосу, володіє вербальними і невербальними засобами виразності. Виявляє навички звукового аналізу простих слів. Вживає всі частини мови, граматичні категорії, різні за складністю типи речень; володіє елементарними навичками корекції та самокорекції мовлення; узгоджує слова у словосполученнях і реченнях згідно з мовними нормами (рід, число, відмінок, дієвідміна, клична форма тощо). Ініціює і підтримує розпочату розмову в різних ситуаціях спілкування, відповідає на запитання співрозмовника і звертається із запитаннями, орієнтується в ситуації спілкування, вживає відповідні мовні і немовні засоби для вирішення комунікативних завдань; дотримується правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету. Складає різні види розповідей: описові, сюжетні, творчі (розповіді-повідомлення, роздуми, пояснення, етюди), переказує художні тексти, складає за планом вихователя і	Вільно й невимушено вступає в розмову з дітьми і дорослими, використовуючи різні форми звертання та репліки; виявляє ініціативу в спілкуванні, будує різні типи діалогу між двома-чотирма дітьми; виявляє здатність домовлятися («Нумо так...»), звертатися по допомогу («Допоможіть мені, будь ласка»), пропонувати допомогу («Я можу вам допомогти»); використовує різні вербальні та невербальні засоби для привітання, висловлення подяки тощо; володіє різними формами мовленнєвих висловлювань (питання, зустрічне питання, згода, уточнення, заперечення, сумнів, прохання, вимога, ігрова вимога, дозвіл, порада, відмова, спонукання, задоволення, здивування, вдячність, жаль, невдоволення, вдячність, пояснення, міркування, доказ

	самостійно казки і різні види творчих розповідей; розповідає про події із власного життя, за змістом картини, художніх творів, на запропоновану тему, за ігровою та уявлюваною ситуаціями, за результатами спостережень та власної діяльності; самостійно розповідає знайомі казки, переказує зміст художніх творів, користується пояснювальним мовленням (пояснити хід наступної гри, майбутній сюжет малюнка, аплікації, виробу); планує, пояснює і регулює свої дії; імпровізує, розмірковує про предмети, явища, події, друзів; робить елементарні узагальнення, висновки; висловлює зв'язні самостійні оцінні судження стосовно різних явищ, подій, поведінки людей, героїв художніх творів. Виявляє здатність до словесної творчості у різних видах мовленнєвої діяльності.	та ін.) відповідно до різних ситуацій спілкування з дорослими та однолітками. Може проаналізувати та пояснити причини виникнення суперечливих чи конфліктних ситуацій, виявляє суперечності (невідповідності) та аргументи «за» і «проти», висуває версії можливого розгортання подій («Що б сталося, якби...?», «Слід вчинити так..., тому що...» та ін). Бере участь у перемовинах. Тримається в діалозі невимушено, розмовляє тактовно.
--	---	--

Фактично, мовленнєва компетентність передбачає формування у дітей дошкільного віку мовних знань на практичному рівні та способи їх використання у мовленні, а комунікативна передбачає розвиток здатності використання засобів мови, адекватно ситуації спілкування.

У новому проєкті Державного стандарту дошкільної освіти (2024 р.) зазначено: «Результати навчання та компетентності, визначені державним стандартом дошкільної освіти, виступають основою наступності дошкільної та початкової освіти.» [37]. Відповідно, визначено освітні напрями, за якими продовжитись навчання в закладах загальної середньої освіти за освітніми галузями: «мовно-літературна; математична; природнича; технологічна; інформатична; соціальна і здоров'язбережувальна; громадянська та історична; мистецька; фізкультурна.» [37]. В проєкті акцентується увага на освітніх напрямках, одним із яких є «Мовно-мовленнєвий та комунікативний розвиток», що передбачає такі складові, як: опанування державної мови, рідної мови та іноземної мови.

Також у зміст документа виокремлено компетентності та програмні результати навчання за кожною складовою зазначеного освітнього напрямку. Опанування рідної мови передбачає компетентності та програмні результати (Табл.1.2.)

Таблиця 1.2.

Компетентності та програмні результати опанування рідної мови за новим Проєктом державного стандарту дошкільної освіти [37]

Компетентності	Результати навчання
Здатність сприймати інформацію на слух, вступати у комунікацію	— ідентифікує рідну мову серед інших мов; — слухаючи розповіді, розуміє та розрізняє головне і другорядне; — ставить питання і відповідає на запитання щодо почутого; — переказує зміст почутого;
Здатність сприймати текст та творчо взаємодіяти з книгою	— слухаючи тексти, розуміє головну думку твору, розрізняє головне і другорядне; — переказує зміст почутого твору із дотриманням логічної послідовності; — обирає книгу для читання з дорослим, пояснює свій вибір простими словами; — вміє аналізувати твір за ілюстраціями; — експериментує з сюжетом знайомих історій, вигадує нові репліки персонажів, кінцівку історій тощо; — створює малюнки або добирає ілюстрації до змісту;
Здатність опановувати звукову структуру мовлення	— розрізняє звуковий склад рідної мови; — оперує термінами: звук, слово, речення; — розпізнає голосні і приголосні звуки в словах, визначає місце звука у слові (перший і останній звук у словах); інтонаційно виділяє потрібний звук/склад у слові; — експериментує з римами; — порівнює подібні та відмінні за звучанням слова, використовує їх для вдосконалення мовлення (фонетика);
Здатність використовувати лексичний запас	— має запас слів із різних освітніх напрямів, що дає змогу добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення; — знає і називає ознаки, якості, властивості предметів, явища, події; — в активному словнику наявні слова всіх частин мови, різного типу творення, слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; фразеологічні звороти; — відтворює короткі літературні форми, знає і чітко промовляє прислів'я, і приказки, потішки, загадки, скоромовки; — володіє елементарними навичками корекції та самокорекції мовлення; — використовує словосполучення та речення, в яких слова узгоджені граматично та за змістом;
Здатність комунікувати рідною	— говорить виразно і правильно: чітко промовляє звуки, регулює дихання і темп у процесі мовлення, володіє силою, висотою, тембром голосу, регулює інтонацію, наголос;

МОВОЮ	— застосовує вербальні і невербальні засоби виразності; — демонструє вміння вести діалог, полілог; — висловлюється згідно теми розмови; — знає та дотримується норм культури мовлення (звернення, привітання, прохання, вибачення, подяка, комплімент тощо); — усвідомлює і може пояснити значення образних слів (хитра як лисичка, стрибає як зайчик тощо), доцільно їх використовує; — розуміє та пояснює зміст прислів'їв, приказок, використовує їх у мовленні; — відгадує загадки; — самотійно розповідає казки, переказує зміст художніх творів, користується пояснювальним мовленням (пояснити хід наступної гри, майбутній сюжет малюнка, аплікації, виробу); — розмірковує про предмети, явища, події, друзів; робить елементарні узагальнення, висновки; висловлює зв'язні самотійні оцінні судження стосовно різних явищ, подій, поведінки людей, героїв художніх творів; — володіє різними формами мовленнєвих висловлювань (питання, зустрічне питання, згода, уточнення, заперечення, сумнів, прохання, вимога, ігрова вимога, дозвіл, порада, відмова, спонукання, задоволення, здивування, вдячність, жаль, невдоволення, вдячність, пояснення, міркування, доказ та ін.) відповідно до різних ситуацій спілкування з дорослими та однолітками; — розповідає про події із власного життя, за змістом картини, художніх творів, на запропоновану тему, за ігровою та уявлюваною ситуаціями, за результатами спостережень та власної діяльності; — ініціює і підтримує розпочату розмову в різних ситуаціях спілкування, відповідає на запитання співрозмовника і звертається із запитаннями, орієнтується в ситуації спілкування, вживає відповідні мовні і немовні засоби для вирішення комунікативних завдань;
Здатність до елементарної письмової активності	— знає, що буква позначає звук; — копіює друковані літери, прості символи, слова; — розпізнає літери власного імені та поширені буквенні знаки в довколишньому середовищі (вивіски, білборди тощо) та умовні позначення в книзі; — записує своє ім'я.

Аналіз результатів навчання відповідно Державного стандарту дошкільної освіти засвідчує, що до випускника ЗДО висувуються досить високі вимоги до його мовного та мовленнєвого розвитку. При цьому до початку шкільного навчання дитина має не тільки практично оволодіти рідною мовою та опанувати практичними мовленнєвими навичками, а й

усвідомлювати мовні елементи мовлення як нової для неї сфери об'єктивних явищ.

У дитячій психології виділяється кілька аспектів підготовки до школи, зокрема – соціальний, інтелектуальний та мовленнєвий. Усі зазначені аспекти повинні привести дитину до шкільної зрілості, і всі вони мають безпосередній зв'язок із розвитком мовлення дитини, мовленнєвої і комунікативної компетентностей, що включає в себе володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного мовлення та вміння використовувати мову в різних ситуаціях спілкування [25].

В цьому аспекті мовленнєву підготовку до школи ми розглядаємо як комплекс заходів, спрямованих на формування та вдосконалення мовленнєвих та комунікативних здібностей дитини, що забезпечує її адаптацію до навчального процесу шляхом формування звукової культури мовлення, збагачення активного словника, розвитку навичок побудови зв'язних висловлювань (речень), здатності зв'язно висловлювати думки, а також розвитку фонематичного слуху для розпізнавання мовних одиниць [34].

Мовленнєва підготовка має принципове значення, оскільки мовлення виступає засобом пізнання світу, міжособистісної взаємодії та фундаментом для ефективного оволодіння навичками читання і письма на початковому етапі навчання. Будь які відхилення у мовленнєвому розвитку дошкільника можуть призвести до значних труднощів засвоєння шкільної програми, оскільки мовленнєвих недорозвиток негативно впливає на інтелектуальні здібності дитини.

Виходячи із визначення поняття мовленнєвої підготовки виділяють її ключові напрями:

1. Формування фонетичної складової мовлення: чіткої та правильної артикуляція всіх звуків, здатності сприймати та розрізняти всі звукові одиниці у словах.

2. Формування лексичного компоненту: збагачення та активізація словника, настільки, щоб розуміти звернене мовлення, вільно спілкуватися з однолітками та дорослими, виконання навчальних завдань.

3. Формування граматичної будови мовлення: здатності будувати речення різної синтаксичної структури з правильним використанням всіх граматичних категорій, використовувати словоформи у відповідних відмінках, узгоджувати частини мови, дотримуватися граматичних закономірностей.

4. Розвиток навичок зв'язного мовлення: здатності послідовно та зрозуміло формулювати власні думки, відтворювати тексти, сприйняті на слух, будувати логічні розповіді за ілюстраціями, підтримувати діалог.

5. Формування навичок мовного аналізу та синтезу: здатності ідентифікувати звуки у словах, встановлювати їх послідовність, а також формувати слова зі звуків та речення зі слів [16].

Отже, комплексний підхід до вирішення завдань формування мовленнєвої та комунікативної компетентностей є важливою умовою для становлення мовної особистості в дошкільному дитинстві та формування первинних уявлень про мовну картину світу. Ці напрями розглядаються як головні орієнтири, необхідні для формування мовленнєвої готовності до шкільного навчання та для подальшого успішного освоєння програми навчання рідної (української) мови в початковій школі. Будь-які порушення в опануванні мовою або мовленням дітьми можуть призводити специфічних труднощів в опануванні не тільки загальнонавчальних навичок (читання, письмо, математичні дії), а до порушення встановлення соціальних відносин з однолітками, зниження мотивації до навчання та шкільної дезадаптації в цілому.

1.2. Особливості опанування мовленнєвою та комунікативною компетентностями дошкільниками з первинним недорозвитком мовлення (загальним недорозвитком мовлення)

Як уже зазначалося, для успішного навчання в школі дитина має мати достатньо високий рівень практичного опанування мовою та мовленнєві можливості, які вона використовує для засвоєння (сприйняття та осмислення) нового матеріалу та вербальної взаємодії з однолітками та дорослими.

В останні десятиріччя пошук шляхів удосконалення корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеним мовленнєвим розвитком призвів до об'єднання знань з різних галузей наук, зокрема логопедії та психолінгвістики. У зв'язку з цим первинний недорозвиток мовлення, який має тотальний характер (несформовані всі компоненти мовленнєвої системи в різному ступені вираженості на фоні збереженого інтелекту та нормотипового функціонування аналізаторів), більшість науковців відносять до дефіцитарності мовної здатності. Такий підхід реалізований у програмах корекційно-розвиткової логопедичної роботи з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення (Л.Трофименко) [43; 44].

Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) за психолінгвістичною (психолого-педагогічною) класифікацією уявляє собою системне порушення мовленнєвої функції, внаслідок несформованості або порушення систем та підсистем мови (фонетичної, фонологічної, лексичної та граматичної). не дивлячись на їх відносну автономність, вони тісно між собою взаємопов'язані, так розвиток фонетичної системи рідної мови, зокрема опанування правильною артикуляцією звуків обумовлений формуванням здатності розрізняти звуки мовлення на слух. В свою чергу, неправильна артикуляція звука, яка наявна у мовленні дитини тривалий час, призводить до порушення диференціації акустичних характеристик звука. Так само поліморфні порушення звуковимови призводять до спотворення фонетичного складу слів, що робить мовлення дитини недостатньо зрозумілим для оточуючих. Бідність активного словникового запасу негативно позначається

на здатності дитини утворювати нові слова, змінювати форму слова, будувати поширені складні речення, тощо [24].

У дошкільників з ЗНМ виявляються порушеними власне передумови до опанування мовою. З нейрофізіологічної точки зору [25] виникає внаслідок особливостей будови та функціонування цитоархітекτονіки кори головного мозку (зокрема, відділів префронтальної, нижньотім'яної та скроневої зон), зниження здатності до пластичності відповідних ділянок мозку, що визначається генотипом та забезпечує вибірккову активацію ділянок ДНК, відповідальних за здатність до змін; порушення узгодженості у роботі правої та лівої півкуль [33].

Порушення функціонування мовної здатності у дітей із ЗНМ проявляється у вигляді:

- зниженої мовленнєвої активності;
- низького рівня уваги до мовленнєвого оточення та недостатньо активної спостережливості;
- уповільненого вироблення та патологічної інертності мовленнєвих стереотипів, труднощами переключення або, навпаки, швидкого згасання слідів, що виникли у пам'яті;
- значних труднощів під час актуалізації навіть добре знайомих лексичних та граматичних форм;
- нездатності перенесення засвоєної граматичної форми на інші слова;
- мовленнєвої безпорадності в нових ситуаціях та хаотичних діях під час вирішення вербальних завдань;
- порушенні здатності до програмування висловлювань;
- несформованості динамічного стереотипу;
- дефіцитарності здатності до моделювання, заміщення та символізації [36].

У ході засвоєння правил рідної мови в онтогенезі у дитини відшліфовуються складні мовленнєві вміння, що дозволяють їй правильно

обробляти вербальну інформацію та використовувати її у своїй мовленнєвій продукції. До таких мовленнєвих дій відносять:

- виявлення мовних закономірностей та правил;
- використання мовних правил;
- лінгвістичне спостереження та узагальнення його результатів у вигляді правил та мовних алгоритмів;
- виправлення мовних помилок [7].

Зазначені вміння починають формуватися у дітей у дошкільному віці, що забезпечує практичне опанування мовою, їх повна автоматизація відбувається протягом перших чотирьох років навчання у школі у процесі обробки інформації на текстовому рівні.

У дошкільників із ЗНМ порушення опанування мовленнєвими діями обумовлене специфікою перебігом таких інтелектуальних операцій, як аналіз, синтез, систематизація, узагальнення на рівні мовних знаків.

У зв'язку з цим у зазначеній категорії дітей формуються різні стратегії обробки вербальної інформації [7; 8], які не завжди є ефективними в навчанні. До них відносяться:

1. Акустична – орієнтування на звучання слова, а не на його зміст.
2. Формально-сміслова – орієнтування на поверхневу інформацію повідомлення, виражену в мовній формі.
3. Глибинно-сміслова – орієнтування на всі компоненти висловлювання, включаючи зовнішню інформацію, виражену в мовній формі, та підтекст або прихований зміст.
4. Асоціативно-сміслова – орієнтування на підтекст, пов'язаний або не пов'язаний з інформацією повідомлення.

Використання дітьми з ЗНМ даних стратегій призводить до помилок різного ступеня вираженості та рівня (продуктивного, елементарно-продуктивного та непродуктивного).

Слід зазначити, що окрім труднощів опанування знаковою системою мови та лінгвістичними закономірностями, у дошкільників з ЗНМ

спостерігається недостатня сформованість психічних процесів, що беруть участь у реалізації мовлення - слухомовленнєвої пам'яті, зорового сприйняття, уваги, просторових уявлень, навичок самоконтролю. Все це призводить до того, що мовні уявлення, як правило, не складаються у їхній свідомості в цілісну систему знань про мову. Мова перестає нести пізнавальну та комунікативну функцію. Це, у свою чергу, стає для таких дітей серйозною перешкодою у накопиченні комунікативного досвіду. А отже, це знижує їхні можливості взаємодіяти з оточуючими адекватно ситуації спілкування [7].

Комунікативна діяльність у дошкільників із ЗНМ виявляється обмеженою внаслідок мовленнєвого розладу та, часто, особистісної реакції на своє порушення. Розмовне мовлення характеризується бідністю, небагатослівністю, є тісно пов'язаним з певною ситуацією. Це пов'язано з дефіцитарністю мовленнєво-мисленнєвої діяльності, оскільки страждає процес формування мовних умінь та навичок, не формуються узагальнені уявлення про мовні одиниці різних рівнів та особливості їх функціонування: фонему, лексеми, граматичні форми та конструкції, закономірності побудови висловлювання [14].

Оскільки в основі комунікативної компетентності лежить впевнене оволодіння мовленням, роботу з формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку із ЗНМ обов'язково проводять паралельно з формуванням мовленнєвих навичок. Логопедична робота проводиться за програмами корекції загального недорозвитку мовлення (Л.Трофименко [42; 43]), які, на нашу думку, необхідно доповнити методиками, спрямованими на формування комунікативних навичок.

Таким чином, розробка сучасних підходів до вивчення та розвитку мовленнєвої та комунікативної компетентностей у дітей дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення має відбуватися на основі інтеграційних процесів в логопедії, логопсихології та психолінгвістики, що відображають міждисциплінарну взаємодію суміжних наук. Це дозволить побудувати

процес мовленнєвої підготовки зазначеної категорії дітей на основі комплексного підходу з урахуванням онтогенетичних шляхів опанування мовою та мовленням та специфіки структури мовленнєвого порушення [50; 51].

1.3. Можливості здійснення корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками з порушеннями мовлення в дистанційній формі

У сучасному світі є можливість організації і реалізації освітнього й корекційно-розвиткового процесу в будь-яких умовах та з будь-якої локації учасників цього процесу за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які є безпосередньо засобом дистанційного формату [30]. Під час пандемії коронавірусної інфекції та наразі під час повномасштабної війни в Україні використання даних технологій дозволило не тільки забезпечити безперервність надання освітньо-корекційних послуг, а й в деяких випадках підвищити їх якість за рахунок надання доступу до інформаційного та навчального забезпечення програм (електронні навчальні посібники, відеоконтент та аудіоматеріали, відеозаняття), які стали доступними як для педагогів, так і батьків дітей.

Дистанційне навчання – це одна з форм організації освітнього процесу, заснована на освітній взаємодії віддалених один від одного педагогів та здобувачів освіти, що реалізується за допомогою телекомунікаційних технологій та ресурсів мережі Інтернет [44].

Для дистанційного навчання характерні всі притаманні освітньому процесу компоненти: зміст, цілі, наповнення, організаційні форми, засоби реалізації освітнього процесу, система контролю та оцінювання результатів. Варто звернути увагу на важливість всіх санітарних норм у використанні з дитиною комп'ютерних технологій [31; 38].

Дистанційний формат організації корекційно-розвиткового процесу передбачає наявність матеріально-технічного оснащення: необхідно підготувати комп'ютер/ноутбук/планшет, на якому буде забезпечено якісний

відео-зв'язок з логопедом. Усі параметри (справність пристрою, робота мережі, звук, світло тощо) мають бути перевірені батьками заздалегідь та підготовлені до призначеного часу. Дитину слід посадити за стіл з відповідною висотою стільця. У приміщенні, де відбуватимуться дистанційні заняття, бажано виключити різного роду відволікаючі фактори (іграшки, електроприлади, інші члени сім'ї, не залучені до процесу заняття тощо). Якщо для заняття будуть потрібні якісь навчальні матеріали та посібники, це обговорюється заздалегідь зі спеціалістом і також повинно бути підготовлене до заняття вчасно [38].

Оскільки дошкільники із загальним недорозвитком мовлення характеризуються труднощами утримання довільної уваги, підвищеною виснажливістю розумових процесів та нервово-психічної діяльності, а також порушеннями розуміння складних логіко-граматичних конструкцій, то присутність когось з батьків протягом усього логопедичного заняття – одна з найважливіших умов корекційно-розвиткового впливу в дистанційному форматі.

Обов'язково проводиться попередня робота. Дитина має бути налаштована на заняття, тому надзвичайно важливим для проведення дистанційних занять є вирівнювання її емоційного фону та забезпечення готовності до проведення занять.

Приблизно за 40-60 хвилин до початку дистанційного заняття необхідно, щоб дошкільник перебував у стані неспання, ситості та емоційного спокою. Важливо виключити різноманітні фактори, що подразнюють нервову систему дитини, наприклад, мультфільми, активні рухливі ігри тощо. Протягом усіх занять хтось з батьків має сидіти поруч з дитиною, допомагати організувати її діяльність та виконати завдання. У випадках емоційної нестабільності та розгальмованості дитини, дистанційне заняття рекомендується припинити та продовжити, за можливості, в той час, коли дитина буде готова до спільної діяльності [32].

Для досягнення ефективності логопедичної роботи в дистанційному форматі, слід враховувати ступінь тяжкості мовленнєвого недорозвитку, супутні соматичні порушення, рівень концентрації уваги дитини та швидкість її втомлюваності.

Доклавши певних зусиль з боку логопеда та батьків дітей з порушеннями мовлення та маючи матеріально-технічні можливості дистанційна форма проведення корекційно-розвиткових логопедичних занять може мати наступні переваги

1. Створення ефективної відкритої системи послуг, доступних для всіх учасників освітньо-корекційного процесу ЗДО (логопедам, вихователям, батькам дітей з недорозвитком мовлення, іншим фахівцям супроводу), що дозволяє здобувачам освіти працювати у напрямі індивідуальної траєкторії навчання шляхом застосування диференційованого підходу.
2. Реалізація компетентнісного підходу, що відповідає Державному стандарту дошкільної освіти, структурі програм корекційно-розвиткового навчання дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку.
3. Забезпечення взаємозв'язку між освітнім та корекційно-розвитковим процесами в логопедичній групі.
4. Оптимальна індивідуалізація логокорекційного процесу з одночасним збереженням його цілісності та системності.
5. Досягнення варіативності завдань під час засвоєння нових та закріплення сформованих мовленнєвих умінь.
6. Стимуляція пізнавального інтересу та підвищення мотивації до навчання у дітей дошкільного віку шляхом використання різного відео контенту та активностей.
7. Створення ефективної системи управління інформаційно-методичним забезпеченням та формування педагогічної компетентності у батьків в межах логокорекційного процесу.
8. Застосування полісенсорного впливу з метою розвитку компенсаторних можливостей у дошкільників з порушеннями мовлення.

9. Організація співпраці з фахівцями команди супроводу та іншими учасниками освітньо-корекційного процесу для реалізації комплексної індивідуально орієнтованої психолого-педагогічної допомоги.

10. Створення умов для саморозвитку дітей, формування у них свідомого ставлення до навчання, що призводить до підвищення якості як теоретичної підготовки, так і опануванні практичними навичками [6].

Наразі у логопедів вже не виникають проблеми з організацією корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками у віддаленому форматі, науковці теоретично обґрунтували можливості використання різних логопедичних технологій у дистанційному навчанні, практики діляться своїм досвідом, розміщують матеріали, які можна використовувати на заняттях, розробляють інтерактивні логопедичні ігри, відео заняття, однак змістове наповнення корекційно-розвиткових занять в дистанційному форматі буде залежати від віку дітей, рівня їх мовленнєвого розвитку, стану нервово-психічної діяльності – з одного боку, та професійної майстерності логопеда, його прагнення системно впроваджувати інновації в освітньо-корекційний процес, – з іншого.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTI КОМПОНЕНТІВ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПЕРВИННИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО ШКОЛИ

2.1. Методичні засади та зміст експериментального дослідження

Фундаментом мовленнєвої підготовки дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку до навчання у школі є усне мовлення, тому дошкільний період здобуття освіти зазначеною категорією дітей спрямовано на корекцію наявних відхилень, практичне оволодіння мовою та формування навичок правильного використання лінгвістичних засобів у процесі побудови усних висловлювань.

Дослідники (А.Богущ, К.Крутий, Н.Лопатинська, І.Мартиненко, Н.Пахомова, Н.Савінова, В.Тищенко, М.Шеремет та ін.) підкреслюють, що мовлення є головним індикатором рівня сформованості пізнавальних процесів, чинником успішного навчання, пізнання навколишнього світу.

У психолого-педагогічних дослідженнях розрізняють «загальну» та «спеціальну» мовленнєву готовність.

Загальна готовність передбачає вирішення наступних завдань:

- розуміння дитиною спрямованого до неї мовлення та адекватне реагування на нього;
- вміння зв'язно, вільно та зрозуміло викладати свої думки, зберігаючи граматичну правильність мовлення;
- оволодіння достатнім обсягом словникового запасу;
- сформованість звуковимовної сторони мовлення [24; 28; 33].

Спеціальна мовленнєва готовність передбачає підготовленість до оволодіння грамотою (читанням і письмом) [36].

Мовленнєва готовність до навчання в школі передбачає сформовану загальну та спеціальну мовленнєву готовність, однак це може бути у різному співвідношенні, оскільки необхідно враховувати новий вид діяльності, нову ситуацію спілкування та новий зміст спілкування [35].

Розробляючи методику констатувального експерименту ми виходили зі структури загальної та спеціальної мовленнєвої підготовки, а також змісту мовленнєвої та комунікативної компетентностей, якими дитина із недорозвитком мовлення має опанувати за Державним стандартом дошкільної освіти [1].

Відповідно, методика логопедичного обстеження складалася з 4-х блоків:

Блок 1. Дослідження стану сформованості сенсомоторного рівня мовлення (фонематичне сприймання, звуковимова, складова структура слова, навички звукового аналізу) – за методикою Т.Косенко [1].

Блок 2. Дослідження стану сформованості лексико-граматичної будови мовлення (обсяг словникового запасу, навички словотворення та словозміни, вміння складати граматично правильно оформлені речення) – за методикою Л.Трофименко [43].

Блок 3. Дослідження зв'язного мовлення (вміння складати самостійні зв'язні висловлювання шляхом переказу знайомого літературного твору та складання розповіді за серією сюжетних картинок) – за методикою М.Федорової [46].

Блок 4. Дослідження стану сформованості мовленнєвої комунікації (характер спілкування, ініціативність, вміння вступати в діалог, підтримувати і вести його послідовно, вміння слухати співрозмовника та розуміти його, вміння зрозуміло висловлювати свої думки) – на основі спостереження батьків за комунікативною поведінкою дитини.

Добір діагностичного інструментарію відбувався з дотриманням загальнодидактичних та спеціальних принципів аналізу мовленнєвих порушень, зокрема: врахування вікових та індивідуальних особливостей

дітей; доступності; диференційованого підходу, онтогенетичного, етіопатогенетичного, діяльнісного підходу, комплексності, системності та ін. [24]. Щодо вибору форми здійснення процедури обстеження, то воно відбувалося індивідуально в дистанційному форматі за допомогою платформи ZOOM.

Логопедичне обстеження тривало упродовж двох тижнів. Діагностичні завдання проводилися з дітьми дозовано, в декілька підходів. Одна діагностична процедура тривала 15 хвилин за обов'язкової присутності батьків.

Експериментальна робота проводилася на базі старшої логопедичної групи Антонівського закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 26 Херсонської міської ради (освітньо-корекційний процес організовано дистанційно). Всього в експерименті взяли участь 9 дітей віком 5,5 до 6,7 років, 6 дітей навчаються у логопедичній групі другий рік, 3 дошкільників зараховано до логопедичної групи у 2024-2025 навчальному році, до цього логопедичної допомоги діти не отримували. Характеристика дітей експериментальної групи представлена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Відомості про дітей експериментальної групи

№	Дитина	Вік (роки)	Рік навчання	Логопедичний висновок
1.	Даніїл С.	5,6	перший	ЗНМ II-III рівня
2.	Каміла О.	6,2	другий	ЗНМ III рівня
3.	Емір Д.	6,4	перший	ЗНМ II-III рівня
4.	Сашко І.	5,9	другий	ЗНМ II-III рівня
5.	Інга В.	6	другий	ЗНМ III рівня
6.	Тимур Б.	6,6	перший	ЗНМ II-III рівня
7.	Ілля Ф.	6,2	другий	ЗНМ III рівня
8.	Олена Ю.	5,5	другий	ЗНМ II-III рівня
9.	Федір	6,4	другий	ЗНМ II-III рівня

Опишемо детальніше діагностичні завдання за кожним блоком.

Блок 1. Вивчення сформованості сенсомоторного рівня мовлення.

Проба 1.1. «Відображення»

Мета: дослідження сформованості фонематичного сприйняття.

Інструкція дитині: «Повторюй за мною склади».

Мовленнєвий матеріал: па-па-ба; та-да-та; ка-ха-ка; са-за-са; за-са-за; са-ша-са; ша-са-ша.

Проба 1.2. «Назви, що зображено»

Мета: дослідження сформованості звуковимови.

Інструкція дитині: «Подивись уважно на картинки, назви, що зображено на них».

Мовленнєвий матеріал: Альбом для обстеження звуковимови, укладений Косенко Т.М. [1]

Проба 1.3. «Скажи, як я»

Мета: дослідження сформованості складової структури слова.

Інструкція дитині: «Повторюй за мною слова».

Мовленнєвий матеріал: водій, тюлень, вагон, метелик, бегемот, капітан, кулемет, паводок, водоспад, телефон, пелікан, світлофор, гребінець, мармелад, календар, листопад, пролісок(Рис.2.1)

Рис.2.1. Наочний матеріал для обстеження складової структури слів

Проба 1.4. «Порахуй звуки»

Мета: дослідження навичок звукового аналізу.

Інструкція: «Назви перший, другий, третій, останній звук у слові.»

Мовленнєвий матеріал: дим, хата, акула (Рис.2.2.)

Рис.2.2. Наочний матеріал для обстеження звукового аналізу слів

Критерії оцінювання проб блоку:

Високий рівень (3 бали) – дитина сприймає інструкцію та відповідно неї виконує завдання. Може припускатися окремих помилок, які самостійно виправляє після навідного питання експериментатора.

Середній рівень (2 бали) – дитина сприймає інструкцію з першого разу або потребує повторення, відповідно інструкції виконує завдання.

Припускається помилок, які самостійно не виправляє. Обсяг правильно виконаного завдання складає 50%.

Низький рівень (1 бал) – для виконання завдання дитина потребує зразок дорослого, вербальну інструкцію сприймає з труднощами. Припускається значної кількості помилок, які самостійно не виправляє. Обсяг правильно виконаного завдання складає менше 50%.

Блок 2. Дослідження сформованості лексико-граматичної будови мовлення

Проба 2.1. «Один (одна, одне)-багато»

Мета: виявити вміння утворювати іменники множини в називному та родовому відмінках.

Інструкція дитині 1: «Якщо один, то це – банан, а якщо їх багато, то це – банани, одна – це полуниця, то багато- це..., одне – це яблуко, а багато – це....і т.д».

Інструкція дитині 2: «Один банан, а багато чого?... Одна полуниця, а багато чого?... і т.д.».

Картинний матеріал: полуниця/полуниці; банан/банани; яблуко/яблука; буряк/буряки; лист/листя; гарбуз/гарбузи; помідор/помідори; квітка/квіти; дерево/дерева; гриб/гриби; крапля/краплі (Рис.2.3.)

Рис.2.3. Наочний матеріал для обстеження словозміни за формою «однина-множина»

Проба 2.2 «Дитинчата тварин»

Мета: дослідження словника та навичок словотворення іменників

Інструкція дитині 1: «Якщо у кішки кошеня, то у корови – ...».

Картинний матеріал: зображення тварин та їх дитинчат: свиня, собака, корова, гуска, кішка, кінь (Рис.2.4.)

Допоможи мамам знайти своїх дитинчат

Рис.2.4. Наочний матеріал для обстеження уміння утворювати назви дитинчат тварин

Проба 2.3. «Що з чого зроблено»

Мета: вивчення здатності утворювати прикметники від іменників.

Інструкція 2: «Якщо рукавиці зроблено із гуми, то вони гумові, якщо будинок зроблено із цегли, то він який?...».

Картинний матеріал: цегляний будинок, дерев'яний ящик, залізний замок, резинові чоботи, скляна чашка, льняна сукня, шкіряні туфлі, паперова ялинка, пластмасові кубики, хутряна шуба (Рис.2.5.)

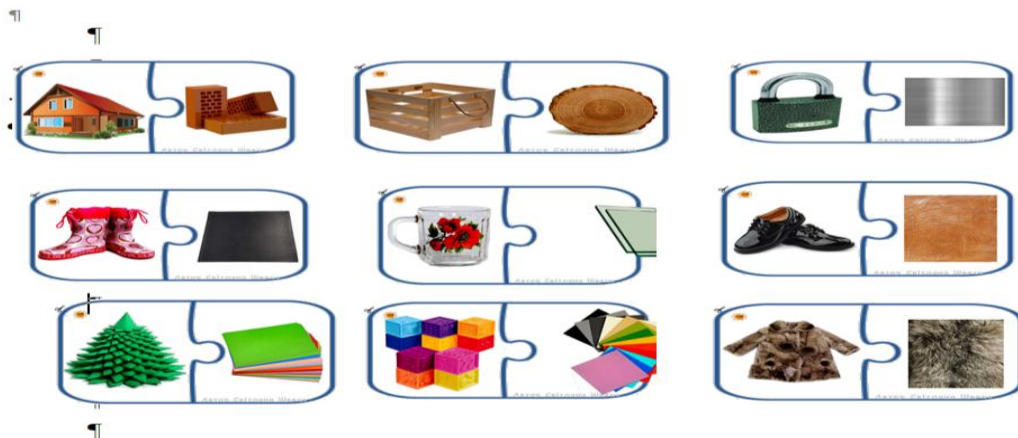

Рис.2.5. Наочний матеріал для обстеження навичок словотворення (прикметників від іменників)

Проба 2.4. «Назви, хто що робить»

Мета: виявити вміння дитини підбирати слова-дії до іменників за темою «Професії».

Інструкція дитині: «Послухай уважно і відповідай: що робить будівельник...?».

Картинний матеріал: картини, що зображують професії людей (будівельник, вчитель, прибиральниця, лікар, кухар, перукар, художник, балерина) (Рис.2.6).

Рис.2.6. Наочний матеріал для обстеження здатності добирати слова-дії до іменників

Проба 2.5. «Неправильне речення»

Мета: виявити здатність складати речення зі слів у початковій формі.
Інструкція дитині: «Мишка бігла, хвостиком махнула і речення розпалися. Давай їх зберемо. Постарайся скласти речення зі слів, які я назву».
Мовленнєвий матеріал:

1. Хлопчик, відкривати, двері.
2. Лікар, лікувати, дітей.
3. У саду, рости, вишня.
4. Мишко, дати, собака, велика, кістка.
5. Оля, купити, кулька, червона, мама.

Критерії оцінювання проб блоку:

Високий рівень (3 бали) – дитина сприймає інструкцію та відповідно неї виконує завдання. Може припускатися окремих помилок, які самостійно виправляє після навідного питання експериментатора.

Середній рівень (2 бали) – дитина сприймає інструкцію з першого разу або потребує повторення, відповідно інструкції виконує завдання. Припускається помилок, які самостійно не виправляє. Обсяг правильно виконаного завдання складає 50%.

Низький рівень (1 бал) – для виконання завдання дитина потребує зразок дорослого, вербальну інструкцію сприймає з труднощами. Припускається значної кількості помилок, які самостійно не виправляє. Обсяг правильно виконаного завдання складає менше 50%.

Блок 3. Дослідження сформованості зв'язного мовлення

Проба 3.1. «Перекажи знайому казку».

Мета: визначити здатність дитини відтворювати добре знайомий і невеликий за обсягом художній текст.

Обладнання: текст української народної казки «Коза-дереза».

Інструкція дитині: «Послухай уважно знайому тобі казку «Коза-дереза» і перекажи її».

Проба 3.2. «Придумай розповідь»

Мета: виявити можливість дитини складати зв'язну сюжетну розповідь за серією картинок.

Інструкція дитині: «Розглянь уважно картинки і склади послідовну розповідь. Спробуй придумати назву своїй розповіді»

Обладнання: серія сюжетних картинок (Рис.2.7.

Рис.2.7. Наочний матеріал для обстеження здатності будувати зв'язну розповідь

Критерії оцінювання проб блоку:

Високий рівень (3 бали) – дитина логічно та послідовно передає події, зображені на картинках, дає оцінку вчинкам героїв оповідання. Зв'язно буде поширені речення різної синтаксичної структури, правильно узгоджуючи слова. Може припускатися окремих помилок (неточне вживання слів, аграматизми), які самостійно виправляє за уточнюючого питання дорослого. За допомогою дорослого придумує назву складеній розповіді, передаючи основну думку.

Середній рівень (2 бали) – дитина припускається окремих логічних помилок під час передачі головних подій сюжету, випускає важливі елементи, оціночні судження щодо дій героїв оповідання формулює за допомоги навідних питань з боку дорослого. Зв'язно буде поширені речення простої синтаксичної структури. Припускається помилок під час вибору

лексики, граматичного оформлення слів, пропускає прийменники. Самостійно допущені помилки не виправляє, але здатна наслідувати правильному зразку граматичної форми. За допомогою дорослого здатна придумати назву, яка не передає основну думку, а тільки один з елементів сюжету.

Низький рівень (1 бал) – дитина передає фрагментарно події сюжету, не дотримуючись логічної послідовності, акцентує увагу на незначущих елементах, не здатна навіть за допомогою дорослого оцінити дії героїв. Користується аграматичними простими реченнями, під час побудови яких випускає головні члени речення. Припускається грубих помилок під час вибору лексики, аграматизмів узгодження та словотворення, заміняє прийменники або сполучники. Помилки припускається навіть під час наслідування наданому логопедом зразку. Назву складеному оповіданню не дає.

Блок 4. Дослідження стану сформованості мовленнєвої комунікації

Вивчали на основі опитування батьків та вихователів характер спілкування, ініціативність, вміння вступати в діалог, підтримувати і вести його послідовно, вміння слухати співрозмовника та розуміти його, вміння зрозуміло висловлювати свої думки.

Критерії оцінки блоку:

Високий рівень (3 бали) – дитина активна в спілкуванні, вміє слухати і розуміти мовлення, легко входить в контакт з дітьми та дорослими, ясно і послідовно висловлює свої думки.

Середній рівень (2 бали) – дитина вміє слухати і розуміти спрямоване мовлення, бере участь у спілкуванні за ініціативою інших.

Низький рівень (1 бал) – дитина малоактивна, нетовариська в спілкуванні з дітьми та дорослими, неуважна, не вміє послідовно викладати свої думки, точно передавати їх зміст.

Для кількісної оцінки загальних результатів логопедичного обстеження нами було розроблено критерії, що дозволяють розподілити всіх дітей експериментальної групи за трьома рівнями сформованості мовленнєвої готовності до школи: високим, середнім і низьким.

Для кожного рівня передбачено наступну оцінку в балах: високий рівень – від 25 до 39 балів; середній рівень – від 18 до 26 балів; низький рівень – від 13 до 17 балів.

Далі ми провели кількісний та якісний аналіз одержаних експериментальних даних.

2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту

Як уже зазначалося експериментальною роботою було охоплено 9 дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ Антонівського закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 26 Херсонської міської ради. Кількісні показники виконання проб на дослідження сенсомоторного рівня мовлення (перший блок) старшими дошкільниками представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати дослідження сенсомоторного рівня мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Проби	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	п	%	п	%	п	%
1.1. «Відображення»	-	-	2	22,3	7	77,7
1.2. «Назви, що зображено»	-	-	4	44,5	5	55,5
1.3. «Скажи, як я»	-	-	3	33,4	6	66,6
1.4. «Порахуй звуки»	-	-	3	33,4	6	66,6

Якісний аналіз виконання діагностичних проб першого блоку виявив, що під час виконання проби «Відображення» більшість дошкільників відчували труднощі в правильному відтворенні мовленнєвого матеріалу в потрібному темпі подання. У 7 (77,7%) досліджуваних спостерігалось уповільнене та неточне відтворення складових рядів, відмічалися численні

перестановки і заміни складів за акустико-артикуляційними ознаками, такі як: та-да-та – та-та-да, ха-ха-ка – ка-ха-та. Виконання проби цих дітей оцінено на низький рівень. Інші 2 (22,3%) дітей змогли відтворити складові ряди, але припускаючись помилок в уповільненому темпі надання експериментатором, що відповідає середньому рівню. Високого рівня виконання даної проби не виявлено.

Під час вивчення стану звуковимови (проба «Назви, що зображено»), встановлено, що всі діти мають поліморфні порушення звуковимови та складової структури слів. Діти замінюють, спотворюють, змішують звуки середнього та пізнього онтогенезу (свистячі, шиплячі, сонорні: [л], [л'], [р], [р']; спрощують складову структуру слова, переставляють склади у словах. У 4 (44,5%) виконання проби оцінено на середній рівень – це діти, у яких спостерігалось порушення 2 груп звуків, напружене, уповільнене або поскладове відтворення слів, але без порушення їх структури. Натомість у 5 (55,5%) дошкільників із ЗНМ встановлено низький рівень сформованості звуко-складової структури слів: поєднувалися поліморфні порушення вимови звуків та грубі спотворення складової структури слів. Високого рівня у жодної дитини експериментальної групи не виявлено.

Аналогічні кількісні показники ми отримали і у процесі аналізу результатів проби «Порахуй звуки». Середній рівень продемонстрували у 3 (33,4%) дітей, низький – у 6 (66,6%) старших дошкільників із ЗНМ. Нами виявлено, що діти відчували значні труднощі під час визначення послідовності та кількості звуків у словах. Найбільші утруднення виникали у процесі виділення першого приголосного звуку, дошкільники із ЗНМ переважно виділяли не звук, а склад, наприклад, у слові «дим» виділяли перший звук «ди», у слові хата виділяли перший звук «ха». Особливу складність у дітей експериментальної групи викликало послідовне виділення звуків у слові зі збігом приголосних, так, у слові «чашка» жоден дошкільник не зміг виділити послідовно звуки «ш» і «к».

Узагальнені рівні сформованості сенсомоторної бази мовлення у старших дошкільників із ЗНМ подано на Рис. 2.8.

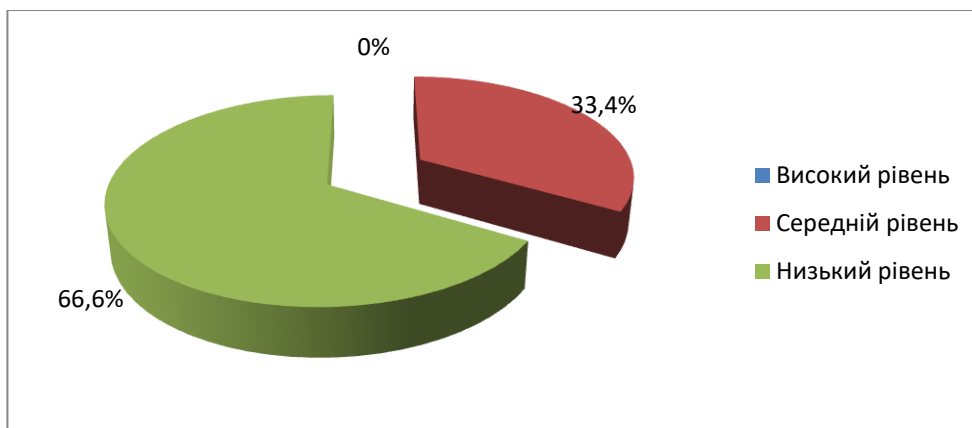

Рис.2.8. Кількісні показники рівнів сформованості сенсомоторної бази мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Отже, діти експериментальної групи показали низький рівень сформованості сенсомоторної бази мовлення 66,6% і тільки 33,4% - середній рівень.

Результати дослідження за другим блоком «Дослідження сформованості лексико-граматичної будови мовлення» представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати дослідження лексико-граматичної будови мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Проби	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	п	%	п	%	п	%
2.1. «Один (одна, одне) – багато»	1	11,1	3	33,4	5	55,5
2.2 «Дитинчата тварин»	-	-	3	33,4	6	66,6
2.3. «Що з чого зроблено»	-	-	4	44,5	5	55,5
2.4. «Назви, хто що робить»	1	11,1	3	33,4	5	55,5
2.5. «Неправильне речення»	-	-	1	11,1	8	88,9

У ході аналізу результатів обстеження лексико-граматичної будови мовлення ми виявили, що під час виконання завдання «Один (одна, одне-

багато» тільки у 1 (11,1%) дітей виявлено високий рівень здатності до утворення форми множини іменників різного роду. У 3 (33,4%) дошкільників із ЗНМ були відсутні грубі аграматизми переважно під час утворення множини іменників у родовому відмінку, але спостерігалася загальна невпевненість під час виконанні завдання та потреба у стимулюючих питаннях з боку експериментатора. У 5 (55,5%) досліджуваних відмічалися менші труднощі в утворенні форми іменника множини в називному відмінку та більша кількість помилок утворення множини іменників в родовому відмінку. Діти або неправильно використовували граматичну форму або, починали називати слово у множині, його не закінчували, очікуючи дорогу дорослого.

Досліджуючи сформованість здатності до словотворення іменників дітьми із ЗНМ у пробі «Дитинчата тварин», нами не виявлено високого рівня. Середній рівень показали 3 (33,4%) дошкільників із ЗНМ, низький – 6 (66,6%). Діти продемонстрували бідний словниковий запас та труднощі утворення дитинчат тварин. Так, наприклад, більшість дітей утворила назви дитинчат: у собаки – «собачатко», у корови – «коровятко», у коня – «конятко». Також у дітей з низьким рівнем спостерігалися відповіді: у кішки – «котик», у курки – «ципи». Навідні питання з боку дорослого, до правильних відповідей не призводили.

Вивчення результатів проби «Що з чого зроблено», спрямованої на вивчення уміння утворювати прикметники від іменників, виявило, що високого рівня не показала жодна дитина експериментальної групи, середній рівень виявлено у 4 (44,5%) дітей із ЗНМ, а низький – у 5 (55,5%) дошкільників. Діти припускалися наступних помилок: будинок з цегли – «цеглевий», «цеглінний», «цегля»; чоботи з гуми – «гумячі», «гумяні»; замок з металу – «металовий», «метальний»; туфлі зі шкіри – «шкірні»; ялинка з паперу – «паперна», «папера» тощо. Під час утворення слів спостерігалася знане уповільнення, невпевненість, перебір різних варіантів, але дитина не здатна була обрати правильну граматичну форму.

Здатність добирати відповідні слова-дії до іменників у пробі «Назви, хто що робить» на високому рівні сформована у 1 (11,1%) дітей, середньому – у 3 (33,4%) дошкільників із ЗНМ та низький – у 5 (55,5%) досліджуваних. Трудність виконання завдання пов'язувалася у тому числі з тим, що діти не знали назви професій, тому їм називалася професія. Під час добору слів-дій, відповідно професії, дошкільники орієнтувалися на зображення на картинці, а не основні дії представника професії. У більшості дітей виникли труднощі під час відповіді на запитання «Що робить перукар?», двоє дітей взагалі відмовилися від відповіді, п'ятеро – замість дієслова стриже сказали «перукарить».

Аналіз результатів проби «Неправильне речення» дозволив виявити, переважна більшість дітей експериментальної групи допустили помилки під час складання речень зі слів у початковій формі. на низькому рівні цю пробу виконало 8 (88,9%) старших дошкільників із ЗНМ і тільки 1 (11,1%) дітей – на середньому. Діти порушували порядок слів, спостерігалися пропуски та додавання інших слів, наприклад, зі слів Мишко, дати, собака, велика, кістка дитина склала наступне речення – «Міша собачці дати велику кістку», зі слів Оля, купити, кулька, червона, мама – «Оля купив для своєї мами кульку».

Результати обстеження лексико-граматичної будови мовлення у дітей експериментальної групи представлені на рисунку 2.9.

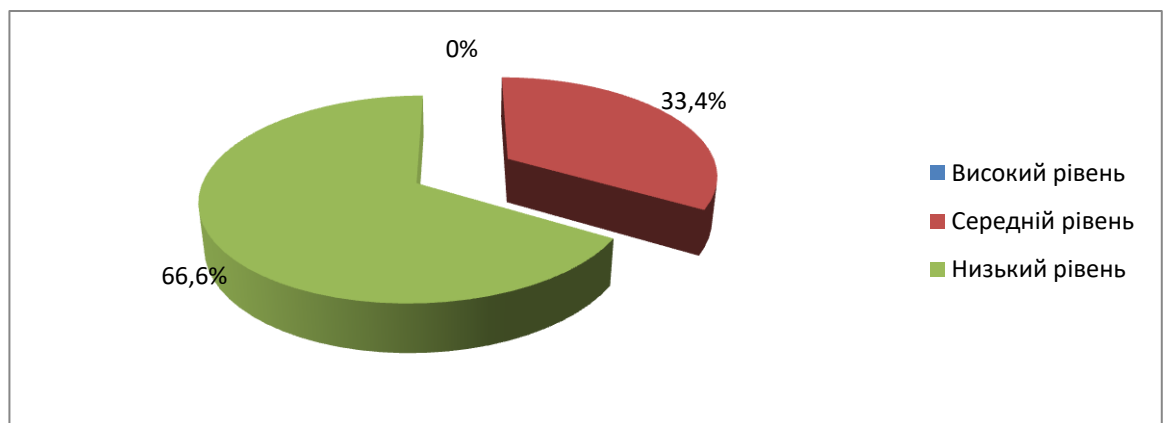

Рис.2.9. Кількісні показники рівнів сформованості лексико-граматичної будови мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення (третій блок діагностики) представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

**Результати дослідження зв'язного мовлення у старших
дошкільників із ЗНМ**

Проби	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	п	%	п	%	п	%
3.1. «Перекажи знайому казку»	-	-	2	22,3	7	77,7
3.2. «Придумай розповідь»	-	-	2	22,3	7	77,7

Результати вивчення зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ засвідчив, що під час виконання проби «Перекажи знайому казку» високого рівня не досягла жодна дитина експериментальної групи. Середній рівень встановлено у 2 (22,3%) дошкільного віку із ЗНМ. Діти загалом переказали сюжет казки самостійно, але при цьому випускали деяких головних героїв, додаючи їх після уточнюючих питань експериментатора. 7 (77,7%) дошкільників із ЗНМ не змогли скласти переказ самостійно лише після допомоги педагога у вигляді стимулюючих запитань. Саме стимулюючі питання дорослого допомагали дітям розгорнути сюжет, в інших випадках діти обмежувалися перерахуванням головних героїв. Під час переказу дошкільники відтворювали переважно прості речення з аграматизмами.

Аналіз матеріалів дослідження за пробою «Придумай розповідь» показав, що діти із ЗНМ продемонстрували такі ж результати, що і під час попередньої проби. Так високого рівня нами не виявлено, середній встановлено у 2 (22,3%). Діти відчували труднощі під час дотримання логіки сюжету, послідовності викладення подій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, відмічалися смислові пропуски та незавершеність дії. Придумати назву складеній розповіді діти могли тільки за допомогою навідних питань дорослого, однак ці назви відображали лише фрагмент розповіді. Для більшості дошкільників із ЗНМ – 7 (77,7%) були характерні

утруднення під час переходу від однієї картинки до іншої, що виражалось в різкому перериванні оповідання та неможливості самостійно продовжити розповідь.. Дошкільникам потрібна була допомога у вигляді допоміжних запитань, що включали в себе вказівки на відповідну картину або її конкретну деталь. Спроби придумати назву складеній розповіді були невдалими навіть за навідних питань дорослого

Результати обстеження зв'язного мовлення у дітей експериментальної групи представлені на рисунку 2.10.

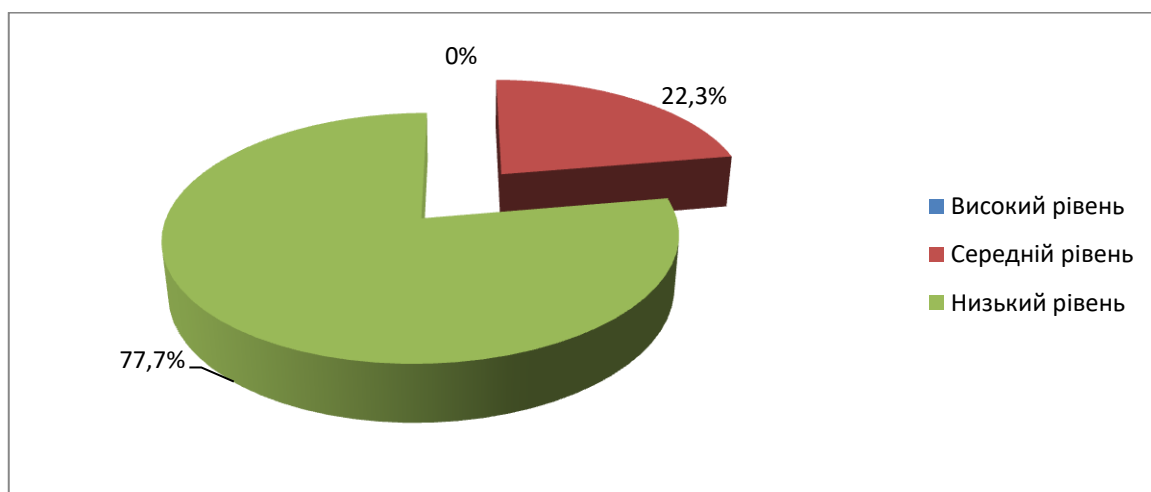

Рис.2.10. Кількісні показники рівнів сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Вивчення стану сформованості мовленнєвої комунікації (четвертий блок) відбувалося на основі опитування батьків та вихователя логопедичної групи. Результати представлено на рисунку 2.11.

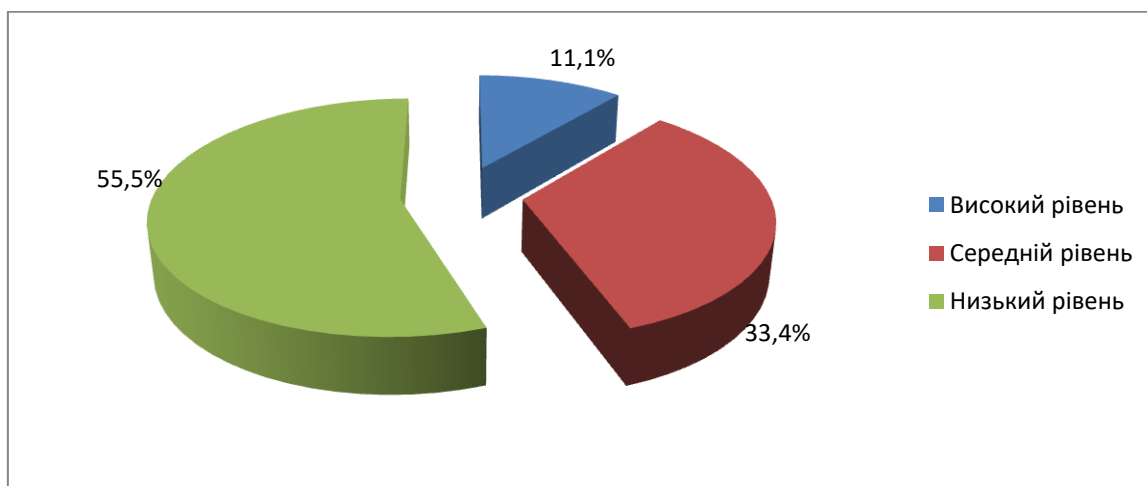

Рис.2.11. Кількісні показники рівнів сформованості мовленнєвої комунікації у старших дошкільників із ЗНМ

Нами встановлено, що високого рівня сформованості мовленнєвої комунікації досягли 1 (11,1%) дошкільників із ЗНМ. Дитина навіть за наявних мовленнєвих труднощів з легкістю вступає в діалог, здатна його ініціювати та підтримувати, виявляючи зацікавленість, вміє слухати співрозмовника, розуміє його, за допомогою коротких речень намагається донести свою думку. Діти із середнім рівнем, це – 3 (33,4%), зазнають труднощів під час ініціації діалогу, але здатні його підтримувати, вміють слухати співрозмовника, розуміють його, але висловити зрозуміло свою думку утруднюються. У 5 (55,5%) дітей експериментальної групи встановлено низький рівень розвитку мовленнєвої комунікації. Зазначена категорія дошкільників має знижену мовленнєву активність, дуже рідко ініціюють діалог, отримуючи відповідь, далі його не розвивають, швидко виснажуються під час сприйняття зверненого мовлення, це призводить до труднощів розуміння, формулюють однослівні висловлювання, що не відображають задум висловлювання.

У результаті аналізу даних, одержаних за кожним блоком з використанням розроблених кількісних критеріїв нами було узагальнено рівні мовленнєвої підготовленості старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи. Вони представлені на рисунку 2.12.

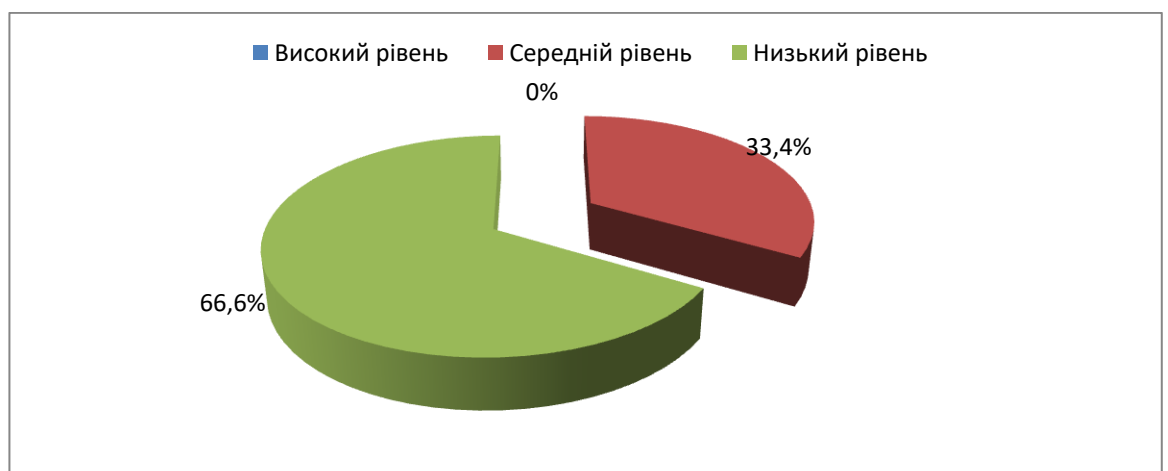

Рис.2.12. Кількісні показники загальних рівнів розвитку мовленнєвої підготовленості у старших дошкільників із ЗНМ

Отже, проведений констатувальний експеримент засвідчив, що ніхто з дітей експериментальної групи не виявив високого рівня мовленнєвої підготовленості, середній рівень встановлено у 3 (33,4%) дітей. У більшості старших дошкільників – 6 (66,6%) старших дошкільників виявлено низький рівень мовленнєвої підготовленості до школи.

Нами виокремлено загальні труднощі, які характерні дітям старшого дошкільного віку із ЗНМ, охоплених експериментом, зокрема:

- недорозвиток фонематичного слуху, який виявляється в замінах і змішуваннях звуків, схожих за акустико-артикуляційними ознаками;
- порушення звуко-складової структури слова: пропуски, заміни і перестановки звуків та складів у словах зі збігом приголосних, спрощення складової структури слова;
- несформованість навичок звукового аналізу: труднощі у визначенні послідовності та кількості звуків у словах;
- обмежений лексичний запас, труднощі актуалізації слів;
- - численні аграматизми (несформованість операцій словотворення та словозміни);
- значні труднощі під час побудови розгорнутого монологічного висловлювання: порушення зв'язності логіки та послідовності викладу тексту.

Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що в усіх досліджуваних первинно тотально порушені різні компоненти мовленнєвої системи, що вказує на недостатній рівень їхньої мовленнєвої готовності до навчання в школі. Це в подальшому зумовить стійкі та виражені порушення писемного мовлення і створить значні труднощі у засвоєнні навчальної програми початкової школи. Відповідно, постає необхідність у розробці та впровадженні ефективних методів та прийомів логопедичної роботи,

спрямованої на мовленнєву підготовку зазначеної категорії дошкільників до школи в умовах дистанційної форми організації освітньо-корекційного процесу в спеціальній групі ЗДО.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПЕРВИННИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

3.1. Науково-теоретичне обґрунтування системи логопедичної роботи з мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі

Результати констатувального експеримент засвідчили про тотальність недорозвитку всіх компонентів мовленнєвої системи та мовної здатності, що розглядаються як структурні елементи мовленнєвої компетентності та низький рівень розвитку комунікативної компетентності. Все це дало підстави стверджувати про недостатню сформованість у дошкільників із ЗНМ та необхідність цілеспрямованої логопедичної роботи у цьому напрямі в тих умовах, в яких здійснюється освітньо-корекційний процес у ЗДО, тобто в дистанційному форматі.

Науково-теоретичним підґрунтям розробки системи мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ до шкільного навчання в дистанційному форматі стали сучасні уявлення психологів (І.Дудкевич, Д.Максименко, І.Мартиненко та ін.), психолінгвістів (Л.Калмикова) лінгводидактів, (Л.Березовська, А.Богущ, Ж.Горіна, О.Кисельова, К.Крутій, Т.Піроженко, О.Трифорова та ін.) логодидактів (В.Тарасун) про умови опанування мовною та формування мовленнєвої функції в онтогенезі, а також підходи до корекції та розвитку мовлення у старших дошкільників із ЗНМ (Л.Трофименко).

Дослідники виділяють такі компоненти структури мовленнєвої підготовки дошкільників, як: формування здатності до усвідомлення явищ мови та мовлення; розвиток мовлення та мови у взаємозв'язку з розвитком когнітивних процесів; розвиток та корекція усного мовлення як передумови формування писемного мовлення; формування навичок побудови зв'язних

висловлювань як фактора становлення мовної особистості [7; 15; 19; 21; 34; 36; 46]. Відповідно, мовленнєва підготовка старших дошкільників із ЗНМ полягає у формуванні звуковимовної сторони мовлення, фонематичного слуху та сприйняття, лексичного запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення в цілому.

Під час розробки корекційно-розвиткового навчання ми враховували психолінгвістичні фактори мовленнєвого розвитку дітей:

- 1) фактор позитивних емоцій;
- 2) фактор потреби емоційного контакту з дорослим;
- 3) фактор психофізіологічного розвитку органів мовлення: мовленнєвих центрів мозку, аналізаторних систем, пам'яті, уваги;
- 4) фактор потреби у змістовному спілкуванні.
- 5) фактор потреби і здатності номінації та узагальнення;
- 6) фактор мовленнєвого середовища (природного і педагогічно організованого);
- 7) фактор мовленнєвої активності самої дитини [50].

Для розвитку комунікативної компетентності важливу роль відіграє мовленнєва активності дитини, що передбачає:

- загальну активність дитини, її комунікабельність, товариськість, доброзичливе ставлення до близьких людей, ініціативність, прагнення до лідерства в колективі;
- вміння долати скутість, сором'язливість під час ініціації вербальної взаємодії з однолітками та дорослими;
- здатність переходити від ситуативного діалогу до монологу, до обдуманого спланованого мовлення [41].

Психологічну основу системи мовленнєвої підготовки дошкільників із ЗНМ становила теорія мовленнєвої діяльності, сформульована Л.Виготським, О.Леоньєвим, С.Рубінштейна. Мовленнєва діяльність науковцями розглядалася як цілеспрямований процес прийняття і передачі повідомлень за допомогою мови у визначеній комунікативній ситуації. Як і будь-якій іншій

діяльності, мовленнєвій діяльності притаманні такі компоненти, як дія, мотив, мета, результат. Мовленнєва дія починається з наміру, з мотиву висловлювання, що виникає на тлі потреби в спілкуванні. Мовленнєва дія завжди здійснюється з певною метою: емоційний вплив на слухача, передача інформації, волевиявлення. Той, хто говорить, прагне досягти певного результату – реакції співрозмовника, тому мовленнєва діяльність носить активний характер. Мовленнєва дія складається з окремих операцій: вибору слів, способів зв'язку слів у фрази і речення, зв'язку речень у розгорнуте висловлювання [5; 10; 11].

Таким чином, робота логопеда в системі комплексної мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ передбачала:

- корекцію мовленнєвих порушень;
- формування мовленнєвих умінь і навичок та оволодіння системою мови (системою засобів і способів передачі відношень і явищ навколишнього світу);
- формування операцій мовленнєвої діяльності;
- розвиток мовленнєвої активності та підвищення мотивації до мовленнєвої діяльності.

Розвиток та корекція мовлення у старших дошкільників із ЗНМ відбувалися на основі комунікативно-діяльнісного підходу, тобто в процесі інших видів діяльності – гри як провідному виді діяльності або інтелектуальній. Це сприяло не лише створенню природніх умов для засвоєння та застосування мовленнєвих дій, а й свідомому аналізу принципів (закономірностей) функціонування мови та розвитку мовної здатності [43].

Під час розробки змісту системи роботи з мовленнєвої підготовки на логопедичних заняттях нами враховувалися напрями програми корекційно-розвиткової роботи, за якою здійснюється навчання в логопедичній групі для старших дошкільників із ЗНМ: «Формування лексичної сторони мовлення. Формування граматичної системи мовлення. Формування синтаксичної

сторони мовлення. Формування фонетико-фонематичної сторони мовлення. Формування зв'язного мовлення.» [43].

Також ми виходили з того, що корекційно-розвиткове навчання як варіативна складова будується у взаємозв'язку з освітньою програмою, що реалізується у ЗДО, тому під час розробки змісту системи логопедичної роботи з мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ до школи, ми враховували інваріантну складову Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист МОН України № 1/11-4960 від 23.07.2020 р.), зокрема напрями та зміст роботи за розділом «Комунікативний розвиток особистості» [9].

Відповідно, система логопедичної роботи з мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ до школи в умовах дистанційного навчання передбачає такі напрями роботи:

1. Корекція та розвиток фонетико-фонематичної складової мовлення.
2. Збагачення, уточнення та активізація словника.
3. Формування граматичної сторони мовлення (навичок словотворення та словозміни).
4. Розвиток навичок зв'язного мовлення.

Зазначені напрями реалізовувалися в безпосередньому зв'язку із комунікативним розвитком (формуванням комунікативної компетентності).

3.2. Система логопедичної роботи з мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення до навчання в школі в умовах дистанційного навчання

Корекція фонетико-фонетичної сторони мовлення у старших дошкільників із ЗНМ у віддаленому форматі відбувається за такою ж методикою, що і під час очного навчання та передбачає формування правильної вимови всіх звуків рідної мови (відповідно до норм орфоєпії), розвиток фонематичних процесів (фонематичного сприйняття, розрізнення звуків мовлення на слух, фонематичного аналізу та синтезу, фонематичних

уявлень), а також засвоєння навичок виразності мовлення (оволодіння темпом, силою голосу, дикцією, мелодикою мовлення та різними інтонаціями).

Проведенню дистанційних занять з корекції звуковимови передувала ретельна підготовка, що полягала у наступному:

1. Чітке планування самого заняття, його етапів, оптимальний розподіл часу на кожен етап заняття.
2. Добір, підготовка ігор та завдань, наочного матеріалу до них.
3. Інформування батьків про необхідні під час заняття предмети (олівці, папір, дидактичний матеріал), іграшки, роздруківки завдань.
4. Узгодження з батьком часу та умов проведення занять [12; 20; 22].

Окрім ноутбука, ми використовували навушники з мікрофоном для кращої якості звуку. Для привертання та концентрації уваги дитини на артикуляції логопеда, також для візуального сприйняття його мовлення, ми використовували яскраво червону помаду.

Робота в онлайн-режимі вимагає досить високого темпу переключення з одного етапу заняття на інший. За 20 хв. заняття працювали над артикуляційною та дихальною гімнастикою, розвитком фонетичних та фонематичних процесів. Для оптимізації часу окремі вправи, наприклад з розвитку фонематичного слуху (на визначення конкретного звука серед інших, диференціацію звуків), проводили також і в форматі рухової паузи. Також заняття включало в себе постановку, автоматизацію звуків та закріплення їх у мовленні дитини. Також вводилися вправи на розвиток словника та граматичної організації мовлення. Як заохочувальний приз за активну роботу на занятті присилали картинку jpg (смайлик, машинку, квітку...) і батьки або збирали ці картинки на одному аркуші в Word, або роздрукували і клеїли в дитячі блокноти.

Постановка звуків у логопедії має кілька видів «опор»:

- візуальну (показ артикуляції логопедом на собі, показ муляжів та артикуляційних профілів);

- слухову (акустичний образ звука);
- кінестетичну (формування кінестетичних опор);
- дотикову (температурні та вібро-тактильні відчуття) [20].

І якщо з візуальними та акустичними опорами в дистанційному форматі робота не становила особливих труднощів, то кінестетичні та дотикові опори ми формували лише за активної допомоги батьків, яким попередньо ми роз'яснили особливості їх застосування.

Для повноти відчуттів дошкільникам пропонували наблизити до рота долоню руки. Дітей запитували, наприклад: «До яких зубів доторкнувся язик: верхніх чи нижніх? Покажи на малюнку», «Який вийшов вітерець: холодний чи теплий? Покажи малюнок-символ», «Які органи артикуляції утворили «змичку» («щілину»)??», «Визнач місце утворення перешкоди», «Покажи «Паркан» на схемі-помічниці» та ін.

Під час формування звуковимови важливо використовувати зоровий показ. Нами використовувалися:

- демонстрація артикуляція звуків, при цьому зверталася увага дитини на положенні та рухах артикуляційних органів;
- показ схем, що супроводжувався аналізом артикуляції звуків;
- демонстрація різноманітних артикуляційних схем, «повні» та «часткові» профілі артикуляцій;
- показ руками логопеда, а потім і дитини, частин артикуляцій (наприклад, рука долонею вниз із зігнутими пальцями - «гірка» («місток»)) символізує положення язика біля нижніх різців; долоні, складені ковшиком, позначають піднесення язика за верхні різці під час артикуляції звуків).

На всіх етапах роботи над звуком ми використовували відеоконтент з платформи You Tube. Так наприклад: на підготовчому етапі – артикуляційні вправи для свистячих звуків (<https://www.youtube.com/watch?v=1aPahnreo7Y>), шиплячих звуків (<https://www.youtube.com/watch?v=NZGntRapkSQ&pp>), сонорних звуків (https://www.youtube.com/watch?v=Vmv1OYfx_1E , <https://www.youtube.com/watch?v=Nk0CIIjH3hQ>); на етапі постановки

використовували зорові та слухові опори (<https://www.google.com/aclk>), на етапі автоматизації звуків – відеоігри з мовленнєвим матеріалом, що дозволяють закріпити правильну вимову на різних рівнях: складах, словах, реченнях (наприклад, звука [с],

<https://www.youtube.com/watch?v=nAOwfs93UM>,

<https://www.youtube.com/watch?v=qXwurzbpnNg>,

<https://www.youtube.com/watch?v=IueuOgASgo4>

У процесі корекційно-розвиткової роботи у дітей формували вміння давати словесний опис артикуляції з опорою на графічну схему звука, складену на основі мнемотаблиць (Рис.3.1.)

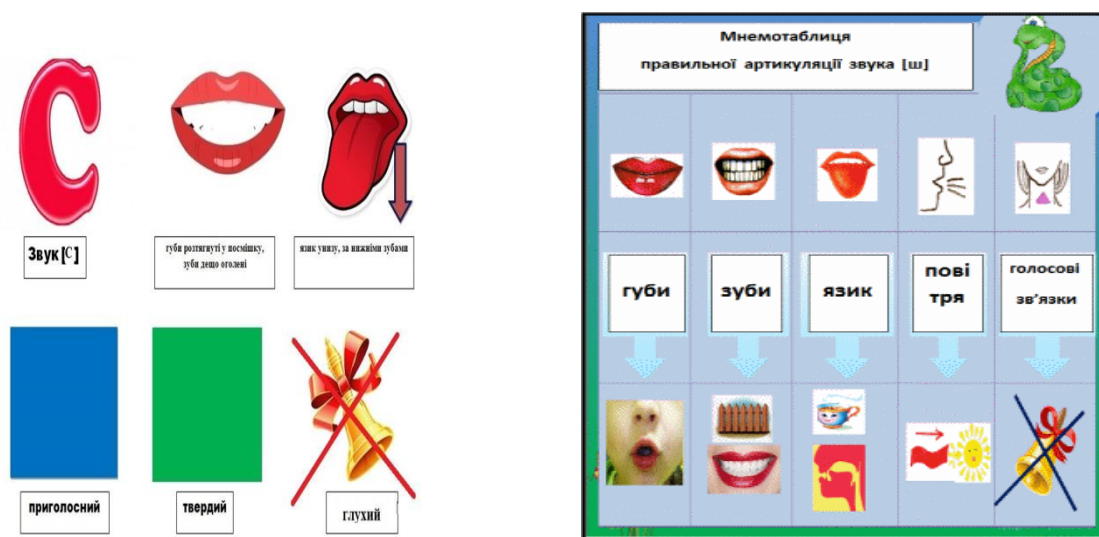

Рис. 3.1. Приклади мнемо таблиць для формування та закріплення правильної артикуляції звуків

У процесі формування правильної артикуляції звуків ми проводили роботу з розвитку фонематичних процесів. Ця робота відбувалася з дотриманням традиційної методики в аспекті підготовки дітей із ЗНМ до навчання грамоти [43]. Так, використовували аудіальний матеріал на розвиток здатності розрізнявати звуки (наприклад, звуки [с]-[ш] (<https://www.youtube.com/watch?v=JRfHXua1u-0>), звуки [л]-[р] (<https://www.youtube.com/watch?v=M3SoowTNmes>) та звукові схеми слів (Рис.3.2).

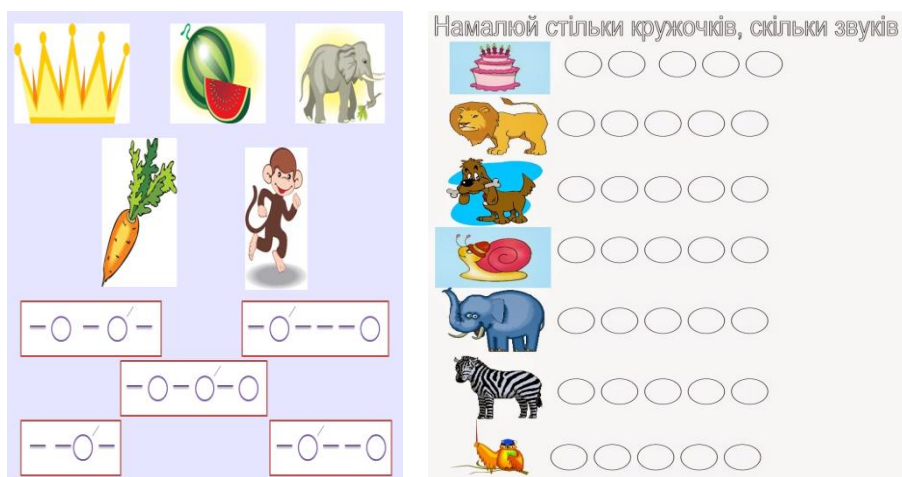

Рис.3.2. Приклади наочного матеріалу для роботи над звуковим аналізом

У лексичній роботі ми свою увагу концентрували на збагаченні кількісного та якісного складу словника, а також розвитку семантичної сторони словника (розуміння та вживання дітьми узагальнюючих слів, багатозначних слів, синонімів, антонімів, образних висловів). Поступність роботи з розвитку лексичної сторони мовлення ми дотримувалися відповідно програмно-методичного комплексу Л.Трофименко [43]

Наведемо приклад роботи над формуванням у старших дошкільників із ЗНМ узагальнювальної функції слова під час роботи під час закріплення лексичної теми «Овочі» (Рис.3.3.)

Рис.3.3. Приклад роботи над лексичною темою «Овочі»

Особливі труднощі у старших дошкільників із ЗНМ викликає засвоєння прикметників, тому ми на кожному занятті вводили завдання на збагачення та активізацію у мовленні слів-ознак. Наведемо в якості прикладу фрагмент заняття на продовження роботи над лексичною темою «Овочі».

Логопед: Ой, Подивіться, хто там стоїть на стежці? (слайд)

(Це зайчик!)

- А що наш любить їсти зайчик?

(Відповіді дітей)

- Наш зайчик якийсь сумний. У нашого зайчика трапилась біда, він ніс кошик з овочами своїм діткам і розсипав їх. Подивіться скільки на галявині овочів лежить.

Які овочі лежать на галявині?

Огірок, якого кольору?

А помідор? А капуста?

Подивіться, помідор якої форми?

(Відповіді дітей)

- Давайте нашому Зайчикові допоможемо і зберемо в його кошик тільки моркву.

Формування граматичної будови мовлення у старших дошкільників із ЗНМ здійснювалося за трьома основними напрямками:

1. Розвиток морфологічної сторони мовлення (вміння узгоджувати слова у фразах і реченнях за родом, числом, відмінком тощо).
2. Розвиток синтаксичної сторони мовлення (вміння будувати речення різного типу).
3. Розвиток навичок словотворення (вміння дітей утворювати нові слова різними способами).

Наведемо приклади роботи за зазначеними напрямками.

З метою відпрацювання вміння утворювати слова у родовому відмінку однини застосовували гру «Скажи правильно: «Чого не стало?»» (Рис.3.5.)

Огірок – огірка, ручка – ..., іграшка – ..., зебра – ..., помідор – ..., сорока –

Рис.3.5. Наочний матеріал до гри «Скажи правильно: «Чого не стало?»»

Для відпрацювання закінчень орудного відмінка однини проводилася гра «Ким, або чим може милуватися їжачок?» (Рис.3.6)

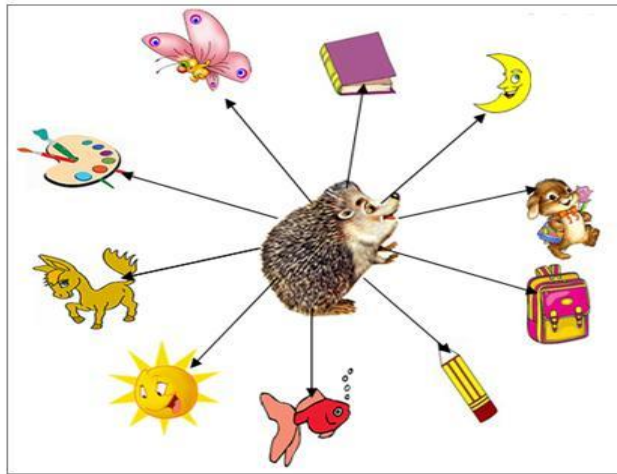

Рис.3.6. Наочний матеріал до гри «Ким, або чим може милуватися їжачок?»

Проводячи роботу над синтаксичною структурою речень нами використовувався відеоконтент, що актуалізував знання дітей із ЗНМ про речення, чим вони відрізняються від слів (https://www.youtube.com/watch?v=g7C_x-eQyhU), навчальний відеоконтент (https://www.youtube.com/watch?v=CjrDMc8_Rz4), дидактичну гру «Склади речення» (Рис. 3.7.), в якій під час побудови речення діти використовують слова у різних формах.

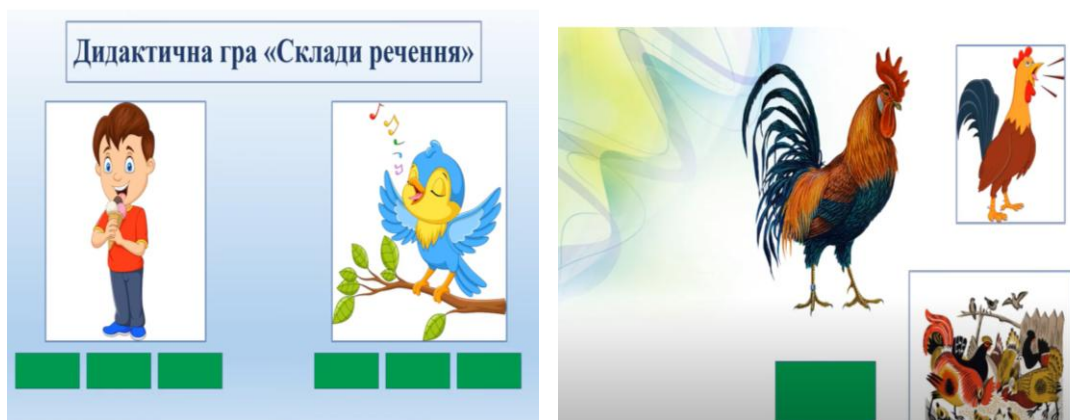

Рис. 3.7. Наочний матеріал до гри «Склади речення»

Для формування навичок словотворення, зокрема уміння утворювати прикметники від іменників, з дітьми проводили гру «Назви правильно за зразком» (Рис.3.8.)

Страва яка готується з картоплі – картопляна,

з моркви -..., з кукурудзи - ..., з гречки - ..., з гороху -...

Страва яка готується з **картоплі** – **картопляна**,
з **моркви** -...,

з кукурудзи-...,

з **гречки** - ...,

з **гороху** -...,

Рис. 3.8. Наочність до гри «Назви правильно за зразком»

З метою розвитку уміння утворювати слова з суфіксами зі значенням пестливості, з дошкільниками із ЗНМ використовували гру «Скажи лагідно» (Рис.3.9.

Рис. 3.9. Наочний матеріал до гри «Скажи лагідно»

Розвиток зв'язного граматично правильно оформленого монологічного мовлення є найвищим досягненням у мовленнєвому розвитку старших дошкільників із ЗНМ і важливим критерієм їх мовленнєвої готовності до школи. Тому протягом всього процесу корекційно-розвиткової роботи в логопедичній групі для цієї категорії дітей проводиться робота з розвитку зв'язного діалогічного та монологічного мовлення, використовуючи різноманітні засоби навчання, щоб стимулювати дітей до побудови зв'язних висловлювань. Саме у старшому дошкільному віці акцент робиться на розвиток у дітей із ЗНМ умінь будувати мовленнєві висловлювання різних типів: опис, розповідь, міркування. Формування умінь і навичок монологічного мовлення вимагає обов'язкового розвитку таких якостей, як зв'язність, цілісність, комунікативна спрямованість, логіка викладу, структура та певна організація мовних засобів. Розвиток зв'язного мовлення спирається на освоєння всіх сторін мовлення: фонетичної, лексичної, граматичної.

Як зазначає Л.Трофименко: «Ефективність корекційного навчання забезпечується послідовним розвитком зв'язних форм мовлення за двома векторами: від діалогічних до монологічних, від репродуктивних до

продуктивних (творчих) форм» [43]. Мета логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення відповідає сучасним освітнім вимогам і передбачає: «...оволодіння дітьми такими формами усного мовлення, як відповідь на поставлене запитання, самостійна постановка питання, розповідь, коротке повідомлення, опис, переказ літературного тексту, розповідь та бесіда за картинкою та за серією сюжетних картинок, творча розповідь. » [43].

Робота з розвитку зв'язного мовлення на логопедичних заняттях з старшими дошкільниками із ЗНМ у дистанційному форматі відбувалася за такими напрямками:

- 1) формування здатності дітей зв'язно, послідовно, логічно та завершено будувати власні висловлювання;
- 2) формувати уміння у дошкільників граматично правильно переказувати зміст невеликих текстів;
- 3) складання описової розповіді за схемою [46].

Для реалізації першого напрямку – формування здатності дітей зв'язно, послідовно, логічно та завершено будувати власні висловлювання – ми дітей знайомили з поняттям «речення», схемою, за якою складаються речення, використовували відеоконтент: «Речення. Схема речень» (<https://www.youtube.com/watch?v=GI4GYFkxDJg>), «Короткі та довгі слова. Знайомство з реченням» (<https://www.youtube.com/watch?v=ZBGzb5Xn170>). Під час закріплення уміння будувати речення дітям пропонували різні схеми та моделі, у тому числі з прийменниковими конструкціями (Рис. 3.10).

Рис. 3.10. Схеми для побудови речень

Після того, як діти навчилися будувати зв'язні речення, ми переходили до роботи над формуванням уміння зв'язно переказувати невеликі оповідання. Так, наприклад, під час відпрацювання лексичної теми «Продукти харчування», дітям пропонувалося прослухати казку «Ведмедик пригощає друзів» (Рис.2.11.) (https://www.youtube.com/watch?v=wY-Mp26v_VQ), за допомогою серії картинок до казки та навідних питань логопеда, дошкільники переказували зміст казки. Посилання на відео надавали батькам для закріплення матеріалу вдома.

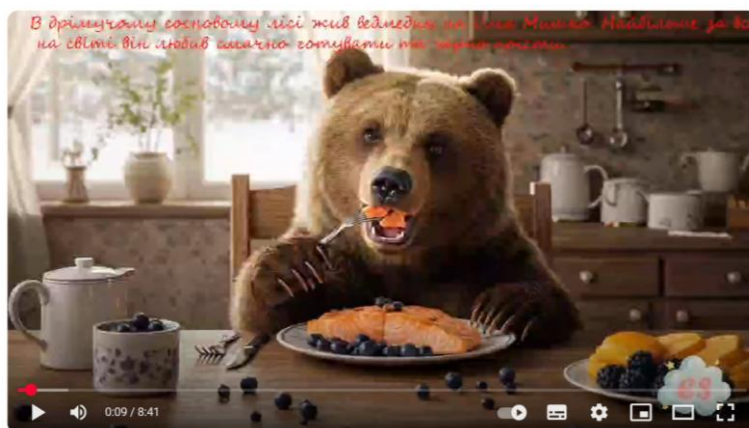

Рис.2.11. Ілюстрація до казки «Ведмедик пригощає друзів»

Аналогічно, під час вивчення теми «Лісні тварини», з дітьми відпрацьовували переказ казки «Білчечка і осінь» (Рис.3.12.) (<https://www.youtube.com/watch?v=vHSSoRXIwY4>)

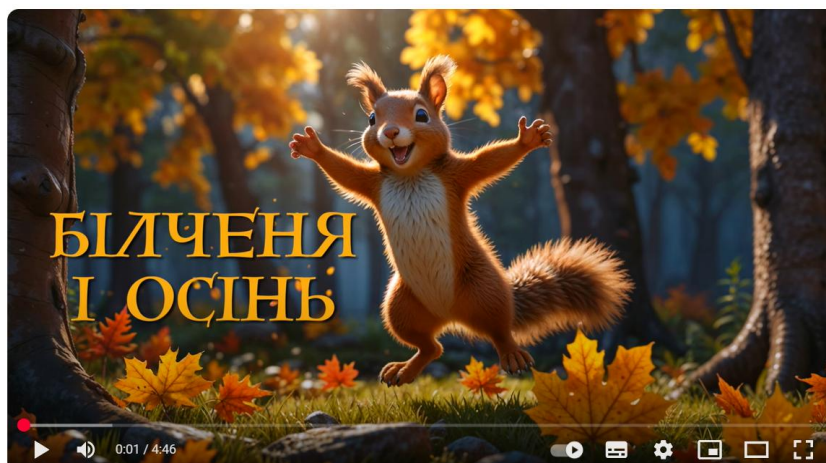

Рис.2.12. Ілюстрація до казки «Білчєня і осінь»

Особливу складність для старших дошкільників із ЗНМ уявляють завдання на складання описових розповідей. Тому цьому напрямку роботи ми приділили особливу увагу. Зазначена категорія дітей зазнає значних труднощів під час його програмування, синтезування окремих елементів у структурне ціле, відбору матеріалу, що відповідає меті описового тексту. Це виражається в нечіткості, непослідовності викладу, фрагментарності, акцентуванні зовнішніх, поверхневих ознак об'єкта. Тому для навчання описовій розповіді ми використовували зорову опору – схему складання розповіді.

У дітей формували уміння зв'язного описового мовлення за наступними критеріями:

- відповідність висловлювання темі;
- послідовність опису предмета, наявність у ньому трьох структурних частин: називання об'єкта, перерахування ознак, загальна оцінка предмета опису;
- кількість виділених ознак об'єкта та їх характеристика;
- зв'язність мовлення, використання різних типів зв'язків між реченнями та частинами опису (вміння називати об'єкт по-різному: за допомогою займенника, лексичного повтору, синонімічної заміни);
- правильне граматичного оформлення речень, що використовуються;

— плавність мовлення (відсутність тривалих пауз) [41].

Логопедична робота з розвитку власне описового мовлення, здійснювалася після актуалізації знань та уявлень дошкільників із ЗНМ про особливості описового типу тексту. Основним прийомом була модель опису. Моделі були різними, оскільки для опису різних об'єктів використовуються різні алгоритми. Так, опис овочів здійснювали за схемою (алгоритмом): 1) назва; 2) колір; 3) форма; 4) де росте; 5) що з нього можна приготувати (Рис. 2.13). Опис предметів одягу або взуття відпрацьовували за наступною схемою: 1) призначення; 2) з якого матеріалу виготовлено; 3) колір; 4) з яких частин складається; 5) в яку пору року використовується; 6) кому належить (Рис. 2.14)

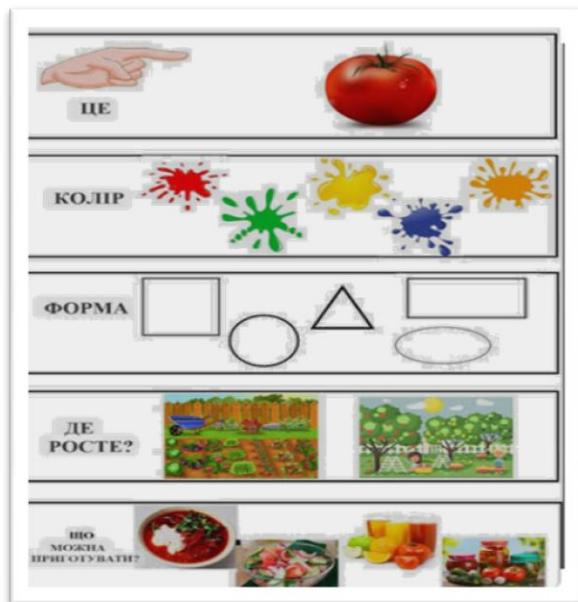

Рис. 3.13. Схема для опису овочів

Рис.3.14. Схема для опису предметів одягу або взуття

В кінці кожного заняття проводилася рефлексія. Обговорювалося з дітьми, що їм сподобалося робити на занятті, які ігри були цікаві, що було складно та пропонувалося обрати візуальний символ (смайлик), що відповідає їх настрою після заняття (Рис.3.15).

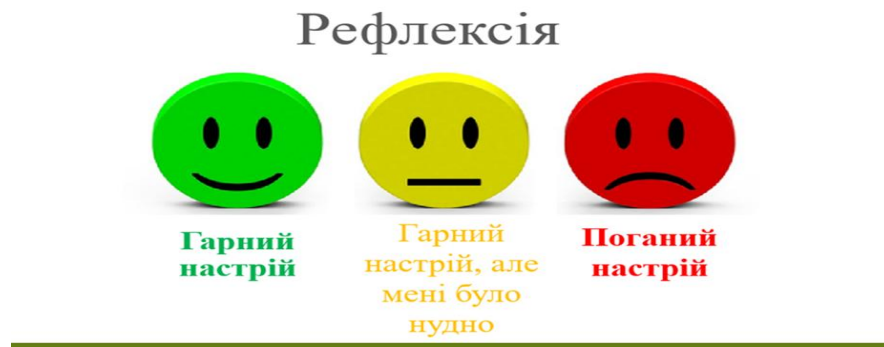

Рис. 3.15. Візуальні символи для здійснення рефлексії

На дистанційних логопедичних заняттях обов'язково були присутні батьки. Після кожного заняття їм надавалися методичні рекомендації щодо технології виконання тієї чи іншої вправи, пояснювалася необхідність їх відпрацювання вдома. Один раз на тиждень батькам дітей ми проводили тематичну розсилку – домашні завдання, рекомендації до виконання завдань, наприклад зі звукового аналізу, розвитку зв'язних висловлювань тощо.

Отже, запропонована нами система мовленнєвої підготовки старших дошкільників із первинним недорозвитком мовлення передбачає: корекцію та розвиток фонетико-фонематичної складової мовлення; збагачення, уточнення та активізацію словника; формування граматичної сторони мовлення (навичок словотворення та словозміни); розвиток навичок зв'язного мовлення. Зазначені напрями реалізовувалися в безпосередньому зв'язку із комунікативним розвитком (формуванням комунікативної компетентності). У процесі цієї роботи у старших дошкільників із ЗНМ формували уміння сприймати інформацію, що пропонується за допомогою мовних засобів; умінь вербалізувати свої дії, зокрема пов'язані з мовним матеріалом, і визначити їх послідовність; умінь розмежовувати одиниці мовної системи та інші види знаків; оволодіння інформаційною, когнітивною, регулятивною функціями мовлення.

3.3. Результати контрольного експерименту

В експериментальну роботу було залучено 9 дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ Антонівського закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 26 Херсонської міської ради. Формувальне навчання відбувалося в дистанційному форматі упродовж 3-х місяців (з лютого по травень 2025 року) з періодичністю 1 раз на тиждень. Заняття з мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ проводилися додатково до корекційно-розвиткових занять логопеда ЗДО.

На початку червня нами було проведено контрольний експеримент з метою перевірки ефективності запропонованої нами системи мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ до навчання у закладі загальної середньої освіти. Представимо одержані результати.

Кількісні показники виконання проб на дослідження сенсомоторного рівня мовлення (перший блок) старшими дошкільниками представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Порівняльні показники рівнів сформованості сенсомоторного рівня мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Проби	Рівні											
	Високий				Середній				Низький			
	КЕ		Контр.Е		КЕ		Контр.Е		КЕ		Контр.Е	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
1.1. «Відображення»	-	-	1	11,1	2	22,3	3	33,4	7	77,7	5	55,5
1.2. «Назви, що зображено»	-	-	1	11,1	4	44,6	5	55,5	5	55,4	3	33,4
1.3. «Скажи, як я»	-	-	1	11,1	3	33,4	3	33,4	6	66,6	5	55,5
1.4. «Порахуй звуки»	-	-	1	11,1	3	33,4	5	55,5	6	66,6	3	33,4

Порівняльний аналіз виконання діагностичних проб першого блоку виявив позитивну динаміку у розвитку сенсомоторного рівня мовлення у дітей експериментальної групи. Так, під час виконання проби «Відображення» 1 (11,1%) дітей досягли високого рівня (вікової норми), на

11,1% збільшилася кількість дошкільників із середнім рівнем та 22,2% зменшилася кількість дітей з низьким рівнем.

Аналогічна позитивна динаміка виявлена у рівнях сформованості звуковимови (проба «Назви, що зображено»), встановлено, що 1 (11,1%) дітей досягли високого рівня, на 11,1% збільшилася кількість дітей з середнім рівнем та на 2 (22,2%) зменшилася кількість дошкільників із ЗНМ з низький рівень сформованості звуко-складової структури слів.

Порівняльний аналіз результатів проби «Скажи як я» засвідчив, що 1 (11,1%) дітей досягли високого рівня, показники середнього рівня не змінилися і склали 3 (33,4%) дітей, натомість на 11,1% зменшилася кількість дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ з низьким рівнем.

Порівняння аналіз результатів проби «Порахуй звуки» засвідчив, що 1 (11,1%) дітей досягли високого рівня, кількість дітей з середні рівнем збільшилася на 2 (22,2%), натомість з низьким рівнем – зменшилася на змінилися і склали 3 (33,4%) дітей, натомість на 33,4% зменшилася кількість старших дошкільників із ЗНМ з низьким рівнем.

Порівняння узагальнених рівнів сформованості сенсомоторної бази мовлення у старших дошкільників із ЗНМ представлено у Рис. 3.16.

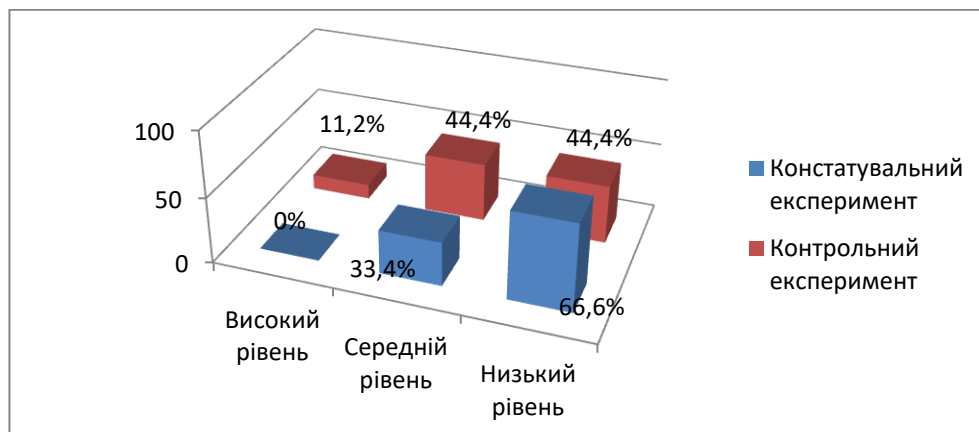

Рис.3.16. Порівняльні показники рівнів сформованості сенсомоторної бази мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Отже, у дітей експериментальної групи виявлено стійку позитивну динаміку у розвитку сенсомоторної бази мовлення. Так, після проведення

корекційно-розвиткового втручання за запропонованою нами системою логопедичної роботи високий рівень виявлено у 1 (11,2%) дітей, кількість дітей з середнім рівнем збільшилася з 33,4% до 44,4% низький рівень сформованості сенсомоторної бази мовлення зменшився 66,6% до 44,4%.

Порівняльні результати обстеження за другим блоком «Дослідження сформованості лексико-граматичної будови мовлення» представлено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Порівняльні показники рівнів сформованості лексико-граматичної будови мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Проби	Рівні											
	Високий				Середній				Низький			
	КЕ		Контр.Е		КЕ		Контр.Е		КЕ		Контр.Е	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
2.1. «Один (одна, одне) – багато»	1	11,1	2	22,1	3	33,4	4	44,5	5	55,5	3	33,4
2.2 «Дитинчата тварин»	-	-	1	11,1	3	33,4	5	55,5	6	66,6	3	33,4
2.3. «Що з чого зроблено»	-	-	1	11,1	4	44,5	5	55,5	5	55,5	3	33,4
2.4. «Назви, хто що робить»	1	11,1	1	11,1	3	33,4	5	55,5	5	55,5	3	33,4
2.5. «Неправильне речення»	-	-	1	11,1	1	11,2	3	33,4	8	88,8	5	55,5

Порівняльний аналіз рівнів сформованості лексико-граматичної будови мовлення на етапах констатувального та контрольного експерименту засвідчив:

1. Під час виконання завдання «Один (одна, одне-багато» кількість дітей з високим рівнем зросла з однієї дитини до 2-х (22,1%), з середнім також зросла на 11,1%, натомість з низьким рівнем – зменшилася з 5 (55,5%) до 3 (33,4%).

2. У пробі на дослідження навичок словотворення («Дитинчата тварин»), нами не виявлено високого рівня під час контрольного експерименту 1 (11,1%) дітей продемонстрували високий рівень, відбулося збільшення чисельності старших дошкільників із ЗНМ з 3 (33,4%) до 5

(55,5%) з середнім рівнем та значне зменшення – з низьким – з 6 (66,6%) до 3 (33,4%).

3. Порівняльні результати проби «Що з чого зроблено», спрямованої на вивчення уміння утворювати прикметники від іменників, виявили, що 1 (11,1%) дітей досягли високого рівня, показники середнього рівня зросли на 11,1% і склали 5 (55,5%) дітей із ЗНМ, а з низьким – істотно зменшилися – з 5 (55,5%) до 3 (33,4%) дошкільників.

4. У пробі «Назви, хто що робить» показники високого рівня не змінилися і склали 1 (11,1%), середнього – зросли з 3 (33,4%) до 5 (55,5%) дітей, а низького – зменшилися на стільки ж і склали 3 (33,4%) досліджуваних.

5. Порівняння результатів виконання проби «Неправильне речення» показало, що 1 (11,1%) дітей досягли високого рівня, збільшилася кількість дітей із середнім рівнем з 1 (11,1%) дітей до 3 (33,4%) досліджуваних та значно зменшилася кількість дітей із ЗНМ з 8 (88,9%) до 5 (55,5%).

Порівняльні результати обстеження лексико-граматичної будови мовлення у дітей експериментальної групи представлені на рисунку 3.17.

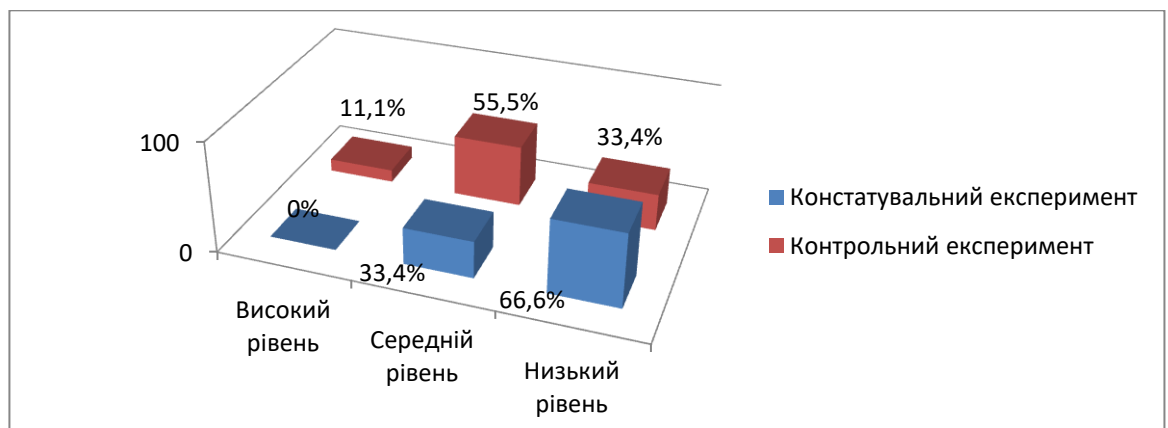

Рис.3.17. Порівняльні показники рівнів сформованості лексико-граматичної будови мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Отже, результати контрольного експерименту підтвердили позитивну динаміку розвитку лексико-граматичної будови мовлення у старших дошкільників із ЗНМ: високий рівень виявлено у 1 (11,1%) дітей, кількість

досліджуваних з середнім рівнем збільшилася з 3 (33,4%) до 5 (55,5%), натомість з низьким – зменшилася з 6 (66,6%) до 3 (33,4%) старших дошкільників із ЗНМ.

Порівняльні результати дослідження стану сформованості зв'язного мовлення (третій блок діагностики) представлено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

**Порівняльні показники рівнів сформованості зв'язного мовлення у
старших дошкільників із ЗНМ**

Проби	Рівні											
	Високий				Середній				Низький			
	КЕ		Контр.Е		КЕ		Контр.Е		КЕ		Контр.Е	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
3.1. «Перекажи знайому казку»	-	-	1	11,1	2	22,3	3	33,4	7	77,7	5	55,5
3.2. «Придумай розповідь»	-	-	1	11,1	2	22,3	3	33,4	7	77,7	5	55,5

Позитиву динаміку ми виявили під час порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольного експерименту щодо стану сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ. Так, показники виконання проб «Перекажи знайому казку» та «Придумай розповідь» змінилися однаково: якщо на констатувальному етапі високого рівня не досягла жодна дитина експериментальної групи, то на контрольному етапі виявлено високий рівень у 1 (11,1%). Показники середнього рівня збільшилися на 1 (11,1%) і склали 3 (33,4%) досліджуваних, а низького – зменшилися на 22,2% і склали 5 (55,5%).

Порівняльні результати обстеження зв'язного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ до та після формувального навчання представлено на рисунку 3.18.

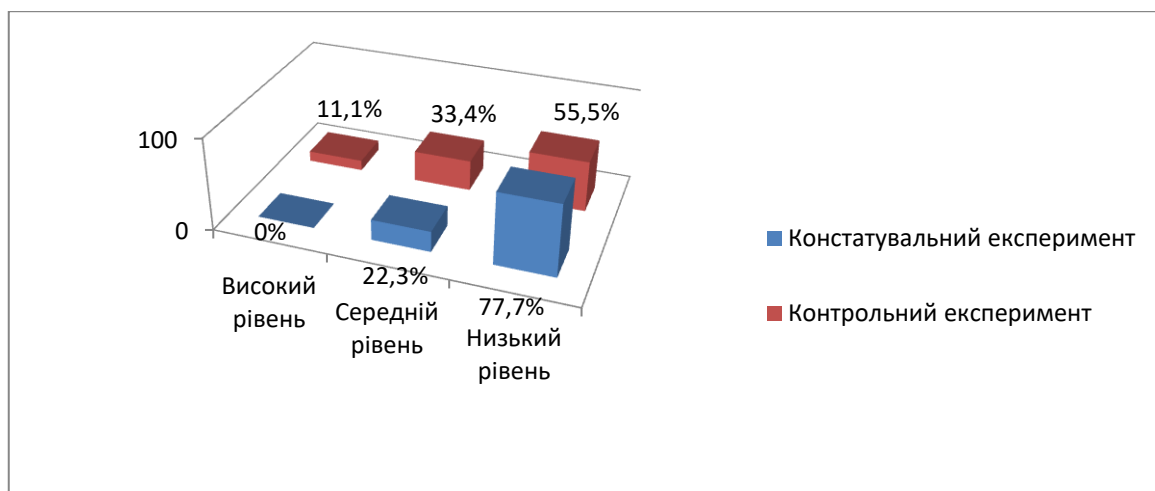

Рис.3.18. Порівняльні результати рівнів сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ

Таким чином, нами виявлено позитивні зміни у рівнях сформованості зв'язного мовлення у дітей експериментальної групи: високого рівня досягла 1 (11,1%) дитина. Показники середнього рівня зросли з 2 (22,3%) до 3 (33,4%), низького – знизилися з 7 (77,7%) до 5 (55,5%) досліджуваних.

Порівняльні показники рівнів сформованості мовленнєвої комунікації (за четвертим блоком) до та після формувального навчання представлено на рисунку 3.19.

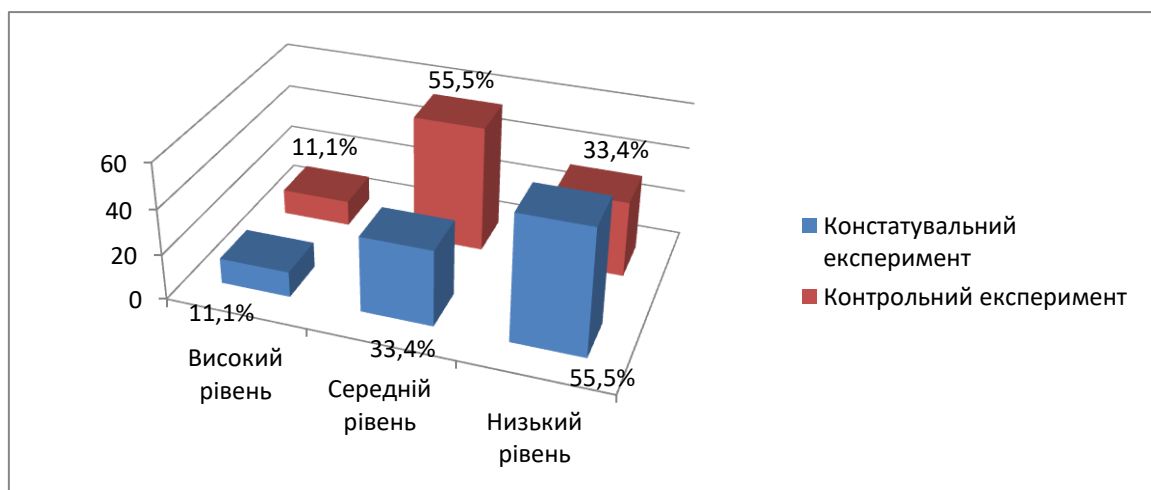

Рис.3.19. Порівняльні показники рівнів сформованості мовленнєвої комунікації у старших дошкільників із ЗНМ

Нами встановлено, що показники високого рівня сформованості мовленнєвої комунікації на контрольному етапі експерименту не змінилися та склали 1 (11,1%) дошкільників із ЗНМ. Натомість виявлено зростання кількості дітей із середнім рівнем – з 3 (33,4%) до 5 (55,5%) досліджуваних, а з низьким пропорційно зменшилися (з 5 (55,5%) до 3 (33,4%) старших дошкільників із ЗНМ.

Далі нами було здійснено порівняльний аналіз узагальнених рівнів сформованості мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ, одержаних під час констатувального та контрольного етапів експериментальної роботи (Рис. 3.20.).

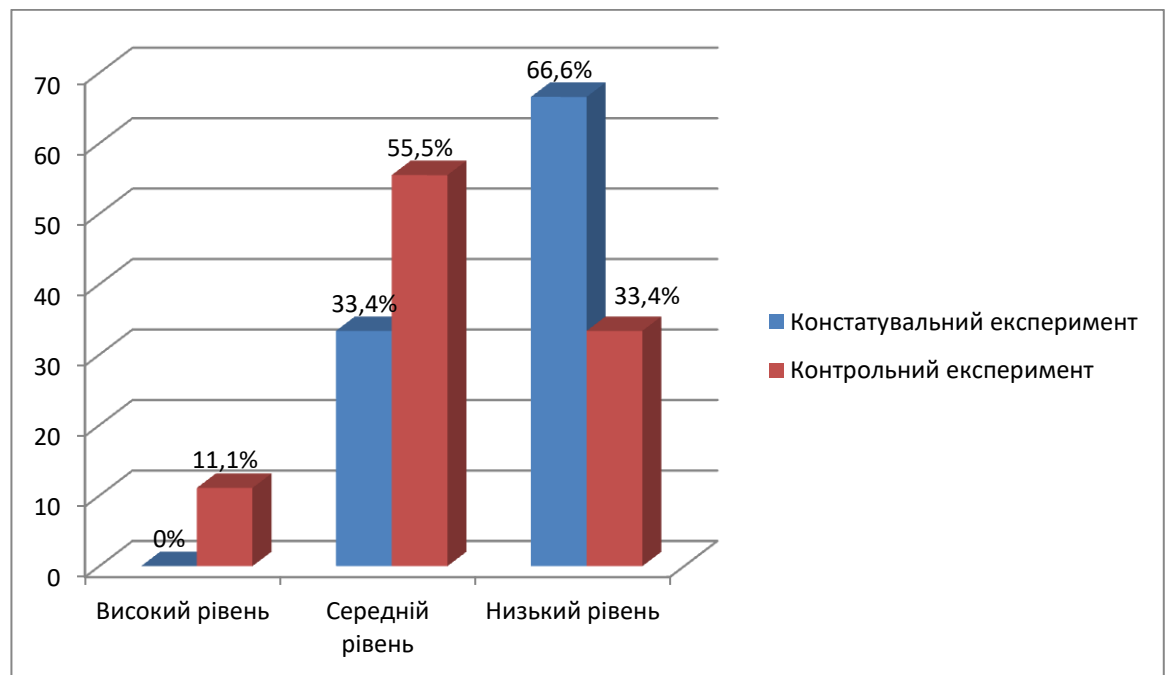

Рис.3.20. Порівняльні показники загальних рівнів розвитку мовленнєвої підготовленості у старших дошкільників із ЗНМ

Отже, результати контрольного експерименту засвідчили про позитивну динаміку у стані мовленнєвої підготовленості старших дошкільників із ЗНМ. Так, якщо на констатувальному етапі одна дитина не продемонструвала високого рівня, то після формувального навчання високий рівень мовленнєвої підготовленості встановлено у 1 (11,1%) досліджуваних. Також суттєво зросли кількісні показники середнього рівня – з 3 (33,4%) до 5

(55,5%) дітей. Водночас зменшилася кількість старших дошкільників із ЗНМ з низьким рівнем – з 6 (66,6%) до 3 (33,4%) дітей.

Нами виокремлено позитивну динаміку у розвитку:

- фонематичного слуху: покращилася здатність до розрізнювання звуків на слух, у тому числі схожих за акустико-артикуляційними ознаками;

- звуко-складової структури слова: значно зменшилася кількість пропусків, замін і перестановок звуків та складів у словах, більш точним стало моторне програмування структури слів;

- навичок звукового аналізу: труднощі у визначенні послідовності та кількості звуків у словах тали менш вираженими;

- лексичного запасу: спостерігається розширення активного словника та уточнення значення слів;

- граматичної будови мовлення: зменшилася кількість аграматизмів під час здійснення операцій словотворення та словозміни;

- зв'язного монологічного мовлення: висловлювання дітей стали більш розгорнутими, зв'язними; покращилася здатність до побудови зв'язних розповідей різного типу з дотриманням послідовності та логічності викладу тексту.

Таким чином, результати контрольного експерименту засвідчили про ефективність запропонованої нами системи мовленнєвої підготовки старших дошкільників з первинним недорозвитком мовлення до школи в умовах дистанційного навчання.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано літературні джерела та досвід роботи логопедів-практиків з проблем мовленнєвої підготовки дошкільників з недорозвитком мовлення до шкільного навчання та з'ясовано, що відповідно Державного стандарту дошкільної освіти до випускника ЗДО висуваються досить високі вимоги до його мовного та мовленнєвого розвитку. При цьому до початку шкільного навчання дитина має не тільки практично оволодіти рідною мовою та опанувати практичними мовленнєвими навичками, а й усвідомлювати мовні елементи мовлення як нової для неї сфери об'єктивних явищ. З цієї позиції мовленнєва підготовка до школи передбачає опанування дошкільниками мовленнєвою (мовних знань на практичному рівні та способами їх використання у мовленні) та комунікативною (здатністю використання засобів мови, адекватно ситуації спілкування) компетентностями.

2. Теоретично досліджено зміст мовленнєвої підготовки як складової комплексної готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі. Встановлено, що виділяється кілька аспектів підготовки до школи, зокрема – соціальний, інтелектуальний та мовленнєвий. Усі зазначені аспекти повинні привести дитину до шкільної зрілості, і всі вони мають безпосередній зв'язок із розвитком мовлення дитини, мовленнєвої і комунікативної компетентностей, що включає в себе володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного мовлення та вміння використовувати мову в різних ситуаціях спілкування. В цьому аспекті мовленнєву підготовку до школи розглядають як комплекс заходів, спрямованих на формування та вдосконалення мовленнєвих та комунікативних здібностей дитини, що забезпечує її адаптацію до навчального процесу шляхом формування звукової культури мовлення, збагачення активного словника, розвитку навичок побудови зв'язних висловлювань (речень), здатності зв'язно

висловлювати думки, а також розвитку фонематичного слуху для розпізнавання мовних одиниць.

3. Розкрито особливості мовленнєвого розвитку дітей з первинним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Виявлено та охарактеризовано у зазначеній категорії дітей порушення власне передумов до опанування мовою. Порушення функціонування мовної здатності у дітей із ЗНМ проявляється у вигляді: зниженої мовленнєвої активності; низького рівня уваги до мовленнєвого оточення та недостатньо активної спостережливості; уповільненого вироблення та патологічної інертності мовленнєвих стереотипів, значних труднощів під час актуалізації навіть добре знайомих лексичних та граматичних форм; нездатності перенесення засвоєної граматичної форми на інші слова; порушенні здатності до програмування висловлювань; дефіцитарності здатності до моделювання, заміщення та символізації.

4. Проведено експериментальне дослідження, у процесі якого встановлено переважно низький рівень мовленнєвої підготовки до школи у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Виявлено типові труднощі у зазначеній категорії дітей в опануванні мовленнєвою та комунікативною компетентностями: недорозвиток фонематичного слуху, порушення моторного програмування на рівні слів та фрази; несформованість навичок аналізу мовних явищ; обмеження лексичного запасу, дифузність значення слова, труднощі актуалізації слів; несформованість операцій словотворення та словозміни; порушення внутрішньої програми побудови зв'язних висловлювань та розгорнутого монологічного мовлення; зниження мовленнєвої активності; уникнення вербальних контактів тощо.

5. Розроблено систему мовленнєвої підготовки дошкільників з первинним недорозвитком мовлення (ЗНМ) в умовах дистанційного навчання, яка базувалася на компетентнісному підході та складалася з наступних напрямів: 1. Корекція та розвиток фонетико-фонематичної

складової мовлення. 2. Збагачення, уточнення та активізація словника. 3. Формування граматичної сторони мовлення (навичок словотворення та словозміни). 4. Розвиток навичок зв'язного мовлення. Зазначені напрями реалізовувалися в безпосередньому зв'язку із комунікативним розвитком (формуванням комунікативної компетентності).

Порівняльні результати констатувального та контрольного етапів експерименту доводять ефективність запропонованої нами системи роботи та переконують, що дистанційний формат реалізації системи мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку із первинним недорозвитком мовлення до школи можна і доцільно застосовувати у надзвичайних ситуаціях, з метою забезпечення неперервності та системності корекційно-розвиткового впливу, спрямованого не тільки на усунення наявних мовленнєвих порушень у зазначеній категорії дітей, а й на профілактику у них академічної неуспішності та соціальної дезадаптації під час навчання у закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбом для обстеження звуковимови / укл. Т.М.Косенко. URL: <https://vseosvita.ua/library/albom-dla-obstezenna-zvukovimovi-473754.html> (дата звернення: 11.12.2024.)
2. Атамась М. С. Організація дистанційного навчання у закладі дошкільної освіти. *Імідж сучасного педагога*. №1(208). 2023. С. 81–84.
3. Березовська Людмила Дошкільна лінгводидактика : навчальний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 220 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/20298/3/Berezovska.pdf> (дата звернення: 18.02.2025.)
4. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини <https://drive.google.com/file/d/1S6aV0JC3hbHShTeVrysuChbPtfVAaLo8/view> (дата звернення: 09.12.2024.)
5. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. К.: ПНУ АПН України, 2003. С.32-56.
6. Герасименко Ю. Ю. Форми та методи організації дистанційного навчання дітей дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/formy-ta-metody-orhanizatsii-dystantsiinoho-navchannia-ditei-doshkilnoho-viku-693599.html> (дата звернення: 14.04.2025.)
7. Голуб Н.М. Підготовка дітей із ЗНМ до навчання у школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 7 (51). С. 343–351. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/2273> (дата звернення: 22.03.2025.)*
8. Гуменюк О. С., Пацула І. Н., Павлюк А. С. Психолого-педагогічні характеристики дітей із загальним недорозвиненням мовлення та роль психолого-педагогічної характеристики в організації корекційно-

розвиткового процесу з дітьми. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 9(14). С. 113 - 126.

9. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років; наук.кер.прокту В.О.Огнев'юк. К., 2020. 441с. URL: <https://dnz16.vn.ua/sites/dnz16.vn.ua/files/documents/7c969dd6abc8685c6b9129bab834ec0c.pdf> (дата звернення: 16.12.2024.)

10. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш; вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

11. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2007. 392с. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depository/%D0%9E%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF.pdf> (дата звернення: 21.05.2025.)

12. Ємчик О. Дистанційні форми роботи закладу дошкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34, Т. 1. С. 265–269.

13. Зімакова Л., Тупиця О., Жданюк Л. Дистанційне навчання дітей дошкільного віку на засадах партнерської педагогіки під час воєнного стану. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/10837/1/264557-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-610564-1-10-20220919.pdf> (дата звернення: 17.05.2025.)

14. Кабельнікова, Н. В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти): навчальний посібник. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/10504> (дата звернення: 26.01.2025.)

15. Казанцева Л. І. Формування в дошкільників граматичних навичок українського мовлення на засадах комунікативної парадигми. *Науковий*

вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського: збірник наукових праць. 2015. № 2 (49). С. 53-62.

16. Калмикова Л.О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 52.

17. Кляп М. І. Окремі аспекти корекції мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Virtus : Scientific Journal*. 2018. № 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18532/1/Virtus-01.18.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).

18. Кобзева І. М., Переворська О. І. Організація корекційної роботи як основа формування комунікативної готовності дошкільників із ЗНМ III рівня до шкільного навчання. *Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference. Prague, Czech Republic*. 2022/4/5. С. 463 - 467.

19. Козинець О.В., Цибульська Л.В. Особливості мовленнєвої готовності до навчання в школі дітей із загальним недорозвитком мовлення в сучасних умовах. URL: https://www.researchgate.net/publication/374218165_OSOBLIVOSTI_MOVLENEVOI_GOTOVNOSTI_DO_NAVCANNA_V_SKOLI_DITEJ_IZ_ZAGALNIM_NEDOROZVITKOM_MOVLENNYA_V_SUCASNIH_UMOVAH (дата звернення: 19.06.2025.)

20. Коломоць Т. Використання цифрових технологій у логопедичній роботі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія Корекційна педагогіка та психологія. 2023. Вип. 44. С. 17-23. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/1390/1133> (дата звернення: 29.02.2025.)

21. Крутій К. Використання мультфільмів як засобу розвитку зв'язного мовлення дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу : щомісячний спеціалізований журнал*. Київ : ТОВ «Міжнародний центр фінансово-економічного розвитку-Україна». 2013. N 9. С.54-64.

22. Кузнецова Т.Г. Можливості дистанційного навчання дошкільників з особливими освітніми потребами. Education during a pandemic crisis: problems and prospects. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. Part 2.4. P. 93–100.

23. Кузнецова Т.Г. Щодо дистанційного навчання дошкільників з особливими освітніми потребами. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning»*: conference proceedings, February 26–27, 2021. Vol. 1. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». P. 101–105.

24. Логопедія. Підручник, третє видання, перероблене і доповнене / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.

25. Максименко Д. С. Мовленнєвий і психічний розвиток дітей раннього віку. Видавництво : Центр учбової літератури, Київ, 2023, 192 с.

26. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2002. 104 с.: іл. URL: <https://f.eruditor.link/file/2291550/> (дата звернення: 15.12.2024.)

27. Мартиненко І. В. Особливості вольової готовності до шкільного навчання дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: Зб. наукових праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. № 5. С. 159-164.

28. Мартиненко І. В. Особливості мотиваційної готовності до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Імідж сучасного педагога*. 2005. № 6–7 (55–56). С. 35-38.

29. Наказ МОН «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція від 12.01.2021.№ 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> (дата звернення: 14.07.2025.)

30. Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г., Аматьєва О.П. Досвід роботи закладів дошкільної освіти щодо дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами під час війни. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 71. Т. 2. С. 47-51. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/71/part_2/11.pdf (дата звернення: 30.07.2025.)

31. Організація освітнього процесу в закладі дошкільної освіти у дистанційному форматі (методичні рекомендації). URL: <https://soippo.edu.ua/images/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%86%D1%96%D1%97%2002.03.23.pdf> (дата звернення: 14.07.2025.)

32. Організація освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах дистанційного навчання. URL: <https://novoyavorivskvo.kl.com.ua/wp-content/uploads/2021/04/Organizatsiya-osvitnogo-protsesu-dlya-ditej-z-osoblyvymy-osvit-2021-1.pdf> (дата звернення: 14.07.2025.)

33. Переворська О. І., Кобзева І. М. Формування комунікативної компетентності як складника підготовки дітей з мовленнєвими порушеннями до шкільного навчання. *Вісник університету ім. А. Нобеля*. Дніпро, 2021. Вип. 2 (22). С. 78 - 84.

34. Піроженко Т. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. К.: Мандрівець, 2013. 112с.

35. Піроженко Т. О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей. *Дошкільне виховання*. 2001. № 1. С. 11.

36. Под'ячева Л. Формування мовленнєвої готовності до школи дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-movlennevoi-gotovnosti-do-skoli-ditej-starsogo-doskilnogo-viku-iz-zagalnim-nedorozvinennam-movlenna-398213.html> (дата звернення: 15.05.2025).

37. Проєкт Державного стандарту дошкільної освіти від 22.07.2024 № 21725/1/1-24. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponuie-dlia-hromadskoho->

[obhovorennia-proiekt-derzhavnoho-standartu-zakladiv-doshkilnoi-osvity](#) (дата звернення: 14.07.2025.)

38. Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів. Наказ № 234 від 24 березня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text> (дата звернення: 24.04.2025.)

39. Стьожка М.М. Форми роботи з батьками в умовах воєнного стану. *Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації*: 3б. матеріалів конференції «Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації», 16 червня 2022 р.; за ред. О. Рейпольської, О. Брежнєвої, І. Луценко, В. Рагозіної, С. Васильєвої. Київ, 2022. С. 84-88. URL: <http://lpc-dspace.org.ua/bitstream/123456789/259/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 26.08.2025.)

40. Сугейко Л.Г. Мовленнєва підготовка дітей дошкільних закладів до школи. <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2133/1943> (дата звернення: 04.08.2025.)

41. Ткач А., Переворська О. Інтерактивні методи мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Наука і молодь – 2021: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 16 квітня 2021 рік.)*. Київ: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. С. 337 - 340.

42. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / за ред. Є.Ф.Соботович. К.: «Актуальна освіта», 2007. 120 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8725/1/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%802-%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення: 26.01.2025.)

43. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10502/1/Trofimenko5.pdf> (дата звернення: 26.01.2025.)
44. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. Енциклопедія, 2007. 854 с.
45. Український тлумачний словник (тезаурус) 250000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. 1696 с
46. Федорова М. А. Навчання дітей дошкільного віку складанню сюжетної розповіді. *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference*. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 274-280.
47. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монгр. / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов. Одеса, 2008. 272 с.
48. Яковенко А. О. Загально-дидактичні аспекти дослідження мовленнєвої готовності до навчання у школі старших дошкільників. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2013. Вип. 24. С. 273 - 275.
49. Яковенко А. О. Корекційно-логопедична програма з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до школи. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 20. С. 251 – 256.
50. Abdulrahman N. C., Abu-Ayyash E. A. S. Linguistic competence, Communicative Competence and Interactional Competence. *Journal Of Advances In Linguistics*. Vol 10 (2019), P. 1600–1616. DOI: <https://doi.org/10.24297/jal.v10i0.8530> (дата звернення: 20.07.2025.)
51. Balkom H., Deckers S., Stoep J. Assessment of communicative competence in children with severe developmental disorders. *Developmental Perspectives in Written Language and Literacy*. 2017. DOI: 10.1075/z.206.25van (дата звернення: 22.07.2025.)